ЛЕТОПИС

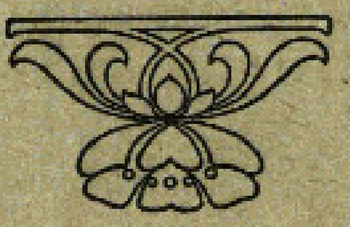
МАТИЦЕ СРПСКЕ

ГОДИНА LXXXVI. КЊИГА 268

СВЕСКА VIII. ЗА ГОДИНУ 1910.

У НОВОМ САДУ
ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ
1910.

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

I. Из историје Срба у Угарској. Од дра Алексе Ивића IX. Од пада Славоније под Турке до смрти Павла Бакића (1536—1537). 1

II. Пјесма. Од Божа Ловрића 15

III. Неколико „Варварскијех ода“ Ђ. Кардучија. Превео Б. Десница 23

IV. Из „Касарнских прича“ Милутина Јованповића. Свете душе 30

V. Иван витез Трнски. Од Јована Храниловића 34

VI. Листак :

Нови подаци о грофици Катарини Цељској. Од дра Алексе Ивића 45

VII. Књижевност :

1. Оцене :

„Стара књижевност у Прегледу српске књижевности Г. Павла Поповића“. Од Ст. Станојевића 50

„Јован Скерлић. Српска књижевност у XVIII, веку““. Од Ст. Станојевића 61

2. Прикази :

а) *Историја.* „Thomas Fellner. Die österreichische Zentralverwaltung I.“ Ј. Радонић 69

б) *Прегледна књижевност.* „Споменица о стогодишњици срп. прав. вел. гимназије у Новом Саду“. ☒ 72

3. Белешке :

Шарла Дила Manuel d' art byzantin. — Гелцерова Кратка историја Византије. — Ив. Иванића Маћедонија и Маћедонци. — Морица Банда Dalmatien, das Land der Sonne. — Павла Ровинског Черногорія 75

VIII. Уметност :

Песме љубави И. Бајића. Од Емила Сахса 78

Песме П. К. Божинскога. Од Емила Сахса 79

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланом Матице Српске може постати сваки ваљан Србин који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

ИЗ ИСТОРИЈЕ СРБА У УГАРСКОЈ

од

дра АЛЕКСЕ ИВИЋА

IX.

Од пада Славоније под Турке до смрти Павла Бакића.

(1536—1537).

Велики успех, који Турци постигоше у Славонији, покрене несталнога властелина угарског Валентина Терека, да остави краља Фердинанда и да пређе на страну турског савезника и штићепика, краља Запоље. Већ у септембру 1536 године докучио је Павле Бакић преко својих ухода, да Терек ради на споразуму са Људевитом Пекријем и загребачким бискупом Ердедијем у ствари заједничког преласка Запољи, који ће у том случају преузети на себе обвезу, да штити Славонију од Турака.[1]) Овој вести Павловој није на двору краљевом нико хтео да поверује. Али наскоро почне Терек отвореније да иступа са својим плановима. У суседству његову имао је неколико градова властелин Фрања Каполнаји, који је недавно био навукао срџбу Фердинандову, али су несугласице брзо биле изглађене. Овог Каполнаја је љуто мрзио краљ Запоља, те кад Терек удари почетком октобра ове године на посед Каполнајев, пошље му и Запоља нешто војске у помоћ. Од сада се гомилало све више знакова, да је Терек изневерио Фердинанда. Заман се он изговарао у први мах, да напада Каполнаја по жељи Фердинандовој, у његов табор се стицало све више присталица Запољиних. Жупаније барањска,

---

[1]) Hung. за 1536. год.

толнанска и стонобеоградска, које су држале уз Запољу, послаше Тереку помоћи против Каполнаја, а њима се придружише чете Стефана Вербеција, Стефана Доктора и Јована Домбаја, изразитих присталица краља Запоље.[1]) Код Терека је сваки час долазио Запољин посланик Гргур Пештињи, који је у име краља Запоље и фратра Ђорђа подстицао новог присталицу на што живљу акцију.[2]) Према оволикој сили није се Каполнаји могао дуго држати. Он не доби ни од куд помоћи; једино је Бакић на почетку сукоба интервенирао и код Терека и код Фердинанда у корист Каполнајеву, али ова интервенција остаде без последица. Бакић се живо забринуо гледајући акцију Терекову. Осећао је, да ће после Каполпаја доћи ред на њега. као на другог најближег суседа Терекова. Ово се набрзо и догодило.

Нападаји Терекови на суседне Фердинандове присталице добише тек онда маха, кад се потпуно разбише преговори Фердипандови са Запољом и кад су обе странке прекинуле са примирјем и ступиле отворено у борбу. Средином 1536 године напрезао се Фердинанд из све снаге, да уговори ма и под неповољним условима трајан мир са Запољом На ово га је гонио цар Карло, који се налазио у сред најжешћег рата са француским краљем. Цар Карло преузме и улогу посредника те пошље падбискупа Везе Запољи у Великим Варад, али се преговори услед великих захтева краља Запоље, чији се положај и у односпају спрам Турака и у самој земљи знатно побољшао, отегнуше без изгледа на успех. За време тих преговора догоди се упадај Турака у Славонију, а како је баш тада Мајлат опколио био Фердинандов град Сибињ, наруши и Фердинанд са своје стране привидно примирје и пошље Валтазара Банфија у помоћ опседнутом граду. Банфија међутим сузбију Запољине војводе и постигну више других успеха, између којих је највећи освојење Копица 4. децембра 1536.

Грађански рат се, дакле, после четир године поново разбуктао и успех је био одлучно на страни Запољиној. Ово осоколи Терека на живљи рад. Од средине 1536 године

---

[1]) Ibid.

[2]) Ibid.

живео је он у смртном непријатељству са Павлом Бакићем. Између њих је долазило и у раније доба више пута до диференција. Према једном писму генерала Пемфлигера из Пожуна 6. марта 1534 дошло је и тих дана, као и пре тога у више маха, до непријатељства међу Бакићем и Тереком,[1]) али њихов одношај никада није био ни приближно толико помућен као при крају 1536 године. О узроку, због кога је дошло до тако крвног непријатељства, немамо аутентичних података. У једном историјском делу из познијих година доводи се повод непријатељства њихова у везу са неким атентатом, који је извршен на Терека. По тој вести бавио се свршетком јуна 1536. Терек у Шимегу, а Бакић је баш тада у оближњем граду свом Лаку славио имендан св. Петра и Павла те позове и Терека на славу. Терек дође колима на славу, али кад се после богате гозбе враћао дома, искрсне из једног шипрага са двојицомтројицом другова Бакићев најпоузданији слуга Павле Делија те са секиром у руци нападне Терека. Секира промаши и удари у кола таком жестином, да је Делија не могаше ишчупати, што овога збуни и он са својима умакне у шуму.[2]) Бакић је порицао, да је ишта знао о овом атентату, а ни сам писац оне вести не верује, да би Павле, човек чиста и узвишена карактера, био у стању оскрнавити на онакав ружан начин светињу гостопримства. По својој прилици је Валентин Терек, за кога је познато, да није бирао средства у оцрњивању својих противника, подметнуо невином Бакићу саучешће у атептату, да би и на тај начин оправдао свој прелаз на Запољину страну.[3]) Доцније је тврдио чак

---

[1]) Hung. за 1534.

[2]) Isthuanffi Nicolai, Regni Hungariae historia post obitu glor. Mathiae Corvini regis, Coloniae Agripinae 1685, Pannoni Historiarum liber VII стр. 286.

[3]) О Дели-Павлу и његову атентату пише и Имре Мартонфалвађи, додајући, да је с Тереком био у Лаку на гозби и он, Мартонфалвађи, као и неки Жигмунд Нађ (Magyartörténelmi évkönyvek és naplók a XVI—XVIII századokból, közli Szabó Károly, Budapest 1881 pag. 137). Нађ је био некад Бакићев слуга па је оставио Бакића и прешао на страну Терекову. Доцније, при крају 1537 године, зароби овог Нађа бискуп веспримски, на што Михајило Бакић замоли краља „illos duos proditores Stephanum Thardassy et Sigismundum Nagy, qui olim seruitores domini condam fratris nostri

и то, да је Бакић удесио ону замку против њега са знањем и одобрењем краља Фердинанда.[1])

Узимајући овај атентат као изговор удари Терек, чим је завршио борбу с Каполнајем, на посед Павла Бакића. Војску, коју му је Запоља ставио на расположење, пошље под управом Јована Палотија крајем децембра 1536 или почетком јануара 1537 на Бакићев град Папу,[2]) у исти мах пошље свога човека Имру Мартонфалвија на други град, Јапошхазу, а сам нападне на град Раро. Штета, коју начинише чете Терекове на имању Бакићеву, износила је већ у току јануара око 20000 форинти. Бакић се није могао мерити са куд и камо надмоћнијим непријатељем, него се обрати на суседне великаше угарске, присталице Фердинандове, као и на самог Фердинанда и замоли га за помоћ. Знајући међутим, да су остали великаши за-

---

erant et quibus domus etiam per eum data erat, nunc tamen in captiuitate domini wespriniensis existentes, ad manus nostras dari juberet". Краљ је био вољан, да се ти робови предаду Бакићу но бискуп веспримски не хтеде на ово пристати (Hung. за 1537 и 1538).

[1]) У децембру 1537 покуша Турзон да врати Терека на Фердинандову страну и у извештају о овоме вели Турзон, да је све учинио код Терека „sed nullis racionibus quantumuis efficacibus adduci potuit, vt hunc inclinaret, causam praecipuam affirmabat fore, quam pro certo ipse resciuisset, Paulum Bakyth scitu et iussu maiestatis vestre illius vite insidiatum fuisse. . ." (Ibid).

[2]) Бакић извештава крајем јануара краља Фердинанда: „Spero eadem non latere, Valentinum Therek quanta dampna michi et seruitoribus meis igne et preda intullit, quandam enim curiam vnacum oppido, in quo certos militares viros condescendi feceram, que bona (fetis memorie) rex Ludouicus michi contullerat vnacum allodiatura mea et seruitorum meorum igni dedit, vniuersorum eciam colonorum tum meorum tum aliorum fidelium maiestatis vestre bona et res, que offendit, in predam et spolium dedit, sic tandem in Papam se contullit, vbi in dies exercitum suum augmentat, vbi et nunc vsque ad tria milia viros militares haberet expectans eciam dietim maius subsidium a Joanne rege. Proclamare eciam facit vbique, vt quicunque me seruiret, domos hniusmodi incendio, vxores et filios occidi facere vellet, vnde iam nonnulli ex seruitoribus meis errant. Quum enim maiestas vestra nuper de subsidio cassawyensi aliquos gentes vsque Jaurinum dederit, quos propter discessum ipsius Valentini mouere nolui, nam si eos vique Jaurinum mouissem et abhinc iterum se alio contullissent, non comodum sed dampnum maximum eidem vestre maiestati, michi quoque et dedecus intullissem, eo vt omnes fideles huius terre a vestra maiestate magis alienarentur". (Hung).

послени одбраном државе од Запољиних чета и од турских војсковођа Хусреф-паше и Мехмед-бега, није се много ни уздао у скорашњу помоћ него, да би спречио даље пустошење свога имања, предложи од себе много млађем Тереку, да поделе њих двојица мегдан и да тако реше читав спор. Терек с почетка пристане на двобој те Бакић потражи већ и сведоке. Један му је сведок био Валтазар Банфи.[1]) О двобоју јави Бакић и краљу и замоли га за дозволу. Но с једне стране се Терек под разним изговорима стаде извлачити од двобоја, а с друге стране краљ не даде дозволу, те се двобој, који је имао бити на догледу обе војске, Бакићеве и Терекове. не одржа. На овај начин није успео Бакић да реши сукоб него су Терекове чете

[1]) Њему пише Бакић из Бура 8 фебруара 1537 „In presenti negotio nostro, quod cum Valentino Thewrek habemus, nullus preter dominationem vestram ex dominis fuisse, qui se huc ad nos ad diem duelli venire promisisset. Ubi tamen ipsa se aduenturum promisit, multum dominationi vestre salutantes grato animo accipimus et si deus optimus vitam nostram prolongauit, dominationi vestre et reseruire studebimus. Si igitur dominatio vestra aduenire wlt rogamus plurimum, ut veniat festinanter, dies enim duelli sabbato iam ventura erit. Si autem aliter venire non potest, veniat ita, vt sabato ad diluculum hic compareat. Vollemus enim, vt ipsa testimonium nostrum sit. Nos huiusmodi duellum in propria nostra persona cum Valentino Thewrek assumere promptos fuisse, vt enim intelligimus ipse recusat, sed multitudine sua nos defraudare studeret. Veniat igitur dominatio vestra citissime, vollemus enim medio dominationis vestre componi, vt exercitus eius seorsum in vnum locum electum, similiter et noster seorsum ordinaretur, in medio quorum nos ambo, ego scilicet et Valentinus Thewrek duellum iniremus. . .“ Из писма Бакићева краљу Фердинанду, датираног 7 априла, види се, да још ни тада није било скинуто с дневног реда питање о двобоју. У писму вели Павле „Ubi Valentinus ille exarat se probum esse, ita ne sit an non, vestra maiestas bene novit. Ubi etiam scribit me omnium miserorum miserimum esse, quia fidem et honorem sepissime iam amisit, ipse et non ego, miserius omnium est. Gracia enim deo, ut uniuersis constat, probus ego sum honorque meus bene stat, nouit etiam vestra maiestas, me primum coram vestra maiestate omni iustitia aduersus Valentinum commendasse, cui et vestra maiestas commiserat, assumere tamen noluit, ita iustitia dei me ipsum sibi commendaueram causa commodi reipublicae ne causa mei, sine felix sine infelix diuesque ac pauper molestiam acciperer, qua etiam iure ipse solum canillat dilacionisque facit. Licet autem iam non tenerer cum nullo enim probo homine duellum inire posset, mox tamen cum eo singulare cestamen inire presto sum. . .“ (Hung. за 1537).

и даље нападале његово имање, а војводе су овда-онда слали један другом гласнике и писма, у којима су се најоштријим изразима ружили међусобно.[1])

Кад је Терек почео да напада Бакићев посед, увидео је краљ Фердинанд, како опасног противника добија у њему, те заповеди околним великашима угарским, да пре свију послова помогну Бакићу. Ова заповест краљева није имала никаква одзива. Бакића су Мађари мрзили због српске народности и православне вере, а због јупанства и славе су му завидели, те се нико не одазва краљеву позиву. Чак ни лични пријатељ Бакићев, Валтазар Банфи, не прискочи у помоћ у пркос налогу владареву. У току јануара освоји Терек Папу, а идућег месеца заузме Рар, Лак и Јаношхазу. Да би осигурао што више своје залеђе, оде крајем марта Терек Запољи и закуне му се на верност и чим се врати, настави нападаје. Бакић замоли Николу Јуришића, да му позајми за ратовање 2000 форипти, но овај не хтеде то учинити.[2]) Своју фамилију склони

---

[1]) Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI—XVIII szazadokból, közli Szabó Károly, Budapest 1881 pag. 139; Hung. за 1537. У исто време имао је Бакић неприлике и са католичким свештенством. По заповести краља Фердинанда морао се умешати јануара 1537 у распру између Петра Ердедија и порнанског опата Фрање Беналиса, а при крају фебруара исте године бискуп ђурски Фрања Илочки тужи каптолу ђурском Бакића ради насиља нанесеног бискупском имању (Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitujitás korából szerkesztették Bunyitay V, Rapaics R, Karácsonyi J. Harmadik kötet 1535—1541. Budapest 1906 стр. 120 и 140).

[2]) Барон Никола Јуришић пише краљу Фердинанду 27 јануара 1537 из Киseка о невољи, у коју је допао Бакић „Nachdem mich eur romische kunigliche mayestät mit credenz-brieffen vnd instruction zwm Wakhith abgefertigt hat, derwayl der Wakhith hie nahendt zw Stainamanger gebesen, hab ich im hieherr in mein hauss beruefft vnd die sach mit im wie mir eur mayestät beuolchen hat, mit allen vleis gehandelt. Namblich die versicherung, die im eur mayestät bei mir zwgeschykht hat, betreffend der gueter, so er in Hungern hat, hab ich im vberantwort vnd im vber etlich peschwarung, so er darinuen gehabt, darzue bewegt, das ers angenomen hat. Die versicherung der zwayhundert khnecht halben zw erhalthung Rab vnd auch die obligacion von wegen der zwaythausent vngrisch gulden, so die hungrischen herrn verfertigt, des hat er khains annemen wöln, mit anzaigung, er hiet sich ainer grösser genaden bei eur kuniglichen mayestät versehen. Wiewol ich mit grossen vleiss mit im gehandelt, aber ich hab im nit

код суседа Томе Надаждија, али с њиме дође у сукоб, јер је Надажди стојао у добром односају са Тереком. С тога Бакић доведе жену и децу са поседа Надаждијева натраг и споразуме се с краљем, да своју породицу, ако дође до невоље, може склонити у Овар. Док је тако стојало са Бакићем, Терек је бивао с дана на дан све надмоћнији. Њему је Запоља послао у помоћ 3000 коњаника и 2000 пешака, даље многе справе за рушење и разбијање зидова, бомбарде и муниције, а добио је покрај овога и помоћи из Стоног Београда и Печуја. Осим тога је Терек распорезао порез по свима жупанијама, њих 6 на броју, над којима је раширио своју власт, те је тако плаћао многобројне најамничке чете. Фердинанд је Бакићу обећао, да ће из Аустрије послати 600 коњаника, али од овога не би ништа.[1]) Остављен самом себи осуђен је био Павле,

---

khunen dahinnbringen, das er zwfriden wär worden mit disen zwayen verschreybungen, sonder sein antwort ist, das im eur kunigliche mayestät sol furderlichen helfen, damit er Papa erobern mocht vnd dem Terekh Walind aus disem ort vertrayben etc. Zwm andern zaigt er an, das im derr Terekh Walind nun bysherr ob zwainzig tawsent gulden schaden gethan hat. Vmb solchen schaden bit er eur mayestät sol im in ander weg versehen, zwsambd der vergnuegung seiner schulden. mit dem vermaint er, ist im zu helfen, sonst mit nichten. Er wollt sich auch nit mit brieffen, wie byssherr, zwfriden lassen stellen, den er sieht, das er von menigkhlichen verlassen ist". (Hung. за 1537).

[1]) 26 фебр. тужи се Бакић краљу из Сомбатхеља, да му нико није дошао у помоћ и ако је краљ обећао „ut a proninc-ijs vestre maiestatis sexingentos leuis armaturos equites item ex dominis huius regni Hungarie dominum Balthasarem Banffy cum ducentis equitibus haberem et vt hij vsque ad XV dies apud me ac in subsidium meum constituerentur. . . (Hung. за 1537. год.) Напослетку се дигне Алекса Турзон, да интервенира код краља у корист Бакићеву: „Postulaciones domini Pauli Bakyth quales sint, maiestas vestra ex eius literis cognoscet. Est mea sentencia, dominus Bakyth eius condicionis homo, vt eciam si pacata essent tempora, alienare a maiestate vestra nullo modo deberet. Propterea supplico dignetur maiestas vestra, illius peticionibus annuere et graciosum responsum dare, ne in tali persecutione et turbacionibus suis aninum despondeat. Videtur postulare a maiestate vestra vltra promissum equitum subsidium eciam bombardas, nec id sine causa, nam Valentino Therek omnia, quecunque ab aduerso parte postulauit, data sunt, bombarde scilicet et equitates ac pedites, quibus ille adeo animum extulit, vt promisisse dicatur, quicquid Danubium ac Drauum omnem terre adiacet se subiungaturum. . . Joanni wayuode. Equites certe qui in auxilium Pauli Bakyth venire intra quindecim

да немоћно гледа, како му непријатељ осваја градове и роби имање.[1])

За ратовање с Турцима и са Запољом морао је Фердинанд да напрегне сву своју снагу. У жељи, да избави из неугодног положаја Бакића, обећа овом у току априла 2000 коњаника и наложио је угарским великашима, да му с толиким бројем притекну у помоћ, али од свију ових доведоше у јуну њих три племића свега заједно 360 војника и то Гашпар Доминић дође са 100, Павле Раткаји са 60 и Фрања Каполнаји са 200 коњаника, но ни овима није могао краљ на време да даде најамничку плаћу. Међутим сада Бакић није ни требао у толикој мери помоћи, јер Терек освојивши опседнуте градове не смеде да напада Бур, Сомбатхељ, Бер ни остале утврђене градове Бакићеве, те су нападаји његови много изгубили од пређашње жестине.[2])

---

dies, debebant per dominos prouinciarum consiliarios expediti, nondum venerunt nec intra alios quindecim dies venturi creduntur, adeo tarde conductio illorum procedit; pauci hactenus ad illud stipendium venerunt et ij Croate et in rebus bellicos, vt audio, non multum nominati, quales scilicet in Hungaria pauci stipendium inuenirent. Que res eciam difficultatem et incommodum generat, nam si hostes viderint Tyronem et minime exercitatum militem, contemnendum putabunt neque veteranis cum Tyrone et imperito milite in rebus arduis aggrediendis, magnus animus esse potest. Proinde circumspiciendi illis dominis esset, quos et quales conducat, deinde quod non solum in conductione, sed eciam in mature expediendis in subsidium domini Bakyth esset festinandum, ne si tarde procedatur et illum opprimant hostes et vicinam omnem regionem occupent". (Ibid). Али и ова интервенција остаде без успеха.

[1]) Бакић се међутим надао, да ће Терек нападати и ове градове. У писму од 27 маја јавља он краљу „Ex parte Valentini Therek id vestre maiestati sacratissime scribere possum. Expugnato castro Laak feria quarta transacta venit ad obsidendum castellum meum Janoshaza dictum, quem nunc firmissime expugnat. Si tamen gentes iste, que hic sunt voluissent, quas nullatenus ad id inducere potuimus, cum eis ac cum equitibus nostris potissimum autem si armigeros ad id inducere poteramus, fortunam cum hoste experiebamur. Nullatenus tamen voluerunt aliquantem rem omnem differendi ad dominum Joannem Caczianer. . . Adversarius autem expugnato Janoshaza, quod ut rumor allatus est, totaliter enim iam suffodere aut hodie aut potissime cras obtinebit, aut enim in eo existente tradere debent aut illuc perire illico, ut iustissime percepi, aut Jaurinum aut hanc Sabariam atentabit. . ." (Ibid).

[2]) Ibid.

И друга околност је принудила Терека, да се бар за време притаји са нападајима. После пада славонских градова увидео је Фердинанд, да су узалудни сви покушаји измирења са Турцима па се почео живо спремати, да поведе офензивну борбу против Турака и да их силом истера из Славоније. Неизвесност, како ће испасти ова акција краљева, принуди Терека, да се утиша и да не изазива одвише мржњу Фердинандову. Изгледа, да су се и Турци надали офензиви Аустријанаца, јер Мехмед-бег није никако хтео да напушта Срем, него је шта више у току 1537 године непрестанце прикупљао све више војске. Почетком ове године имао је Мехмед 23000 војника, а његов друг босански Хусреф-паша 13000. У мају је дошло 14 турских шајка у Будим, да буду турској војсци на помоћи, а у јуну је дошло из Турске 8000 војника у Срем и сјединили се са Мехмед-беговим четама.[1]) С једне стране су Турци непрестано прибирали снагу своју на границу Угарске, с друге стране је Валентин Терек освојио био већ целу жупанију шимешку као и заланску, а држао је многе чете и у појединим местима веспримске, ђурске и шопронске жупаније, док је фебруара ове године Запоља постигао такође један знатан успех, освојивши од Фердинандових војника град Токај.[2]) Али сви ови догађаји не само да нису одвратили него још утврдише Фердинанда у намери, да предузме енергичну офензивну акцију против својих непријатеља. Средином 1537 прикупљао је марљиво по Тиролској и по осталим круновинама својим чете. На глас

---

[1]) Ове лађе турске су брзо по доласку своме пострадале. Многи Срби, који су служили на тим лађама, пребегоше хришћанима и уђутише се у логор Павла Бакића, а при једном сукобу турских и хришћанских лађа, услед ванредне храбрости заповедника аустријских шајкаша Петра Бакића, сузбијени су Турци и две њихове лађе допадну у руке Петрове. Краљ Фердинанд изда после ове победе једну повељу (21 маја) и у њој похвали јуначко држање Петрово. (Ibid).

[2]) При каснијем освајању Токаја од Запољиних војника налазио се у војсци заповедника Фердинандовог Леонарда Фелза и Петар Бакић (Pray, Annales regum Hungariae, pars V стр. 276; Maylad István (1502—1550) irta Majláth Béla, Budapest 1889 стр. 59). За време опседања Токаја од стране Запољине, пустошио је имање околних присталица Фердинандових Петар Овчаревић. (Hung. за 1537.)

о овом поднесе Павле Бакић 25 јула из Беча, где се тада бавио, писмен предлог краљу Фердинанду, да сву војну снагу аустријску упере најпре против Турака, а после успешне борбе с Турцима да нападну на Запољу.[1]) Ово је међутим био и краљев план.

О спремању краља Фердинанда, да у истину поведе већ толико пута обећану офензиву против Турака, рашчуло се по српском народу на Балкану. У исти мах се разнео глас међу Србима, да је краљ именовао Павла Бакића за српског деспота. Срби у Срему одржаше потајну скупштину те послаше у јулу једног изасланика Павлу Бакићу и рекоше му, да ако он дође у Срем, моћи ће много користити хришћанској ствари, јер ће сав народ пристати уз њега.[2]) Осим тога дође Бакићу још и његов ухода Ђорђе Шоваго, који му донесе писмо од неког Димитрија Велића из турских крајева. Овај Димитрије позове Бакића, да дође чим пре у њихове крајеве па ће уз њега пристати и они Срби око Липова, који никако не могу да опросте Запољи убијство њиховог поглавице Балентића и они у Будиму, који само стога не прелазе отворено у табор Бакићев, што им препречише пут Терек и Матија Барањаји, присталице Запољине и они у Срему, којима су свима додијала турска насиља. Краљ Фердинанд је схватио, како може од велике користи да буде помоћ српска.[3]) Он одговори Бакићу, да настави преговоре са

---

[1]) Ibid.

[2]) Hung. за 1537. У писму од 25 јула, упућеном из Беча краљу Фердинанду, који се тада налазио у Прагу, вели Бакић „Et nunc enim quidem ex Sirimio ad me aduenit, qui hic mecum est, quem viri precipui in unum congregati illinc ad me misere, nunciantes, ut si ego in illis partibus inferioribus forem, multum prodesset, que omnia vestra sacra maiestas clarius ex literis domini Rogendorf intelliget. . . .“

[3]) 1 августа 1535 пише Фердинанд Бакићу из Прага „Legimus literas tuas, quas ex Vienna feria sexta post festum diue Anne ad nos una cum exemplo literarum Rascianarum per exploratorem ad te missarum et latine versato, dedisti et grata admodum nobis illa tua incepta tractatio fuit, agnoscimus tuum in eo studium et diligentiam tuam, qui nihil agere pretermittis, quod rem nostram commodo quoquomodo conducibile esse censimus, id quod uti sepe diximus erga te omni gratia recognoscemus. Quo autem illam cum Rascianis ceptam et institutam practicam et tractationem prosequi et ad effectum perducere

Србима, али нека у том буде споразуман са Иваном Кацијанером, кога је краљ одредио за врховног заповедника у идућем војном походу.[1])

Средином 1537. прикупљала се војска аустријска. Хрвате је предводио Људевит Пекри, са Чесима је дошао гроф Алберт Шлик, са Аустријанцима гроф Хардек, с Моравцима гроф Лодрон, на челу Штајераца је стојао њихов земаљски капетан Јован Унгнад, а на челу корушких чета капетан Мајер. Војску из Угарске не хтеде Фердинанд кретати, јер је она имала и у својој домовини посла са Запољом и његовим присталицама. Према томе је требао и Павле Бакић да остане код куће и да чува своје и својих суседа поседе од нападаја Терекових. Кад је за ово дознао Бакић, управи почетком августа краљу молбу, да и њега пошље на бојно поље и да му у војсци даде чин, који њему припада, а у једном каснијем писму моли, да му краљ, кад Турке прогнају из Славоније, поклони градове Горјан и Церну. Краљ пристане на то, да и Павле пође с војском и даде му 2000 коњаника на управу. То су већином били српски четници, а само 200 Мађара, које је водио Валтазар Банфи.[2]) Остатком коњице заповедали су Фрања Бањањи, Јован Тахи, Јован Зрињски и Владислав Море.

---

possis expediuimus in tui et Joannis Catzianer personam mandatum ad tractandum et concludendum nomine nostro cum ipsis Rascianis". Даље вели Павлу „. . . . postquam vero tu ad ipsum Joannem Catzianer applicueris, curabis negotium cum Rascianis debito modo prosequi et nihil in eo pretermittere, quod tibi pro rei exigentia rerumque presentium qualitate utile et necessarium esse videtur. . ." (Hung. за 1537).

[1]) У писму Павловом из Сомбатхеља 16 августа 1537 управљеном краљу Фердинанду, говори се о Србима овим речима „De negotio etiam Rascianorum, qualiter ipsa ex dominis consiliarijs cognoscet vberius, det domino Caczianer documentum ac mandatum, qualiter tractandum sint. Miserant autem ad me et Rasciani illi, qui apud Joannem in partibus Lyppa sunt, quorum etiam negotia lucidius ab eisdem dominis clarius intelliget. Dignetur igitur vestra sacratissima maiestas, ipsos dominos consiliarios ac dominum etiam Leonardum Vels edocere per citissimum preceptum, quid et qualiter et cum illis Rascianis tractare, agereque debeant negotium, enim istud et si non proderit, non tamen nocebit". (Ibid.)

[2]) Ibid.

Сав сретан, што му је испало за руком, да и он пође са Аустријанцима против Турака, крене Павле 18 августа своје чете из Сомбатхеља и упути се у горњу Славонију, где је заказан састанак свију чета. Сутрадан се налазио у Алмашу, где му се придружио Валтазар Банфи са својим коњаницима, над којима је Бакић добио управу, те се заједнички крену даље и стигну 21 августа у Ходош. Одавде напише Павле краљу писмо и замоли у њему, да се побрипе за одбрану његова поседа од нападаја Терекових. Од два брата његова млађи, Михајило, налазио се у служби аустријској од летос и пошао је сада с осталом војском на бојно поље. Други брат Петар живео је заједно с Павлом. Бакић моли у писму краља, да не заборави на браћу његову, ако он изгуби живот у боју. Затим препоручи краљу своју жену и децу, које нема коме поверити осим богу и краљевој милости. У толико више моли краља за заштиту његове породице, што се налази у средини Мађара, који га мрзе и који су и недавно држали скупштину против њега.[1]) Краљ Фердинанд у одговору свом из Прага 30 августа покуша да умири Бакића обећавши му, да ће се брижљиво старати о његовима.[2])

Што се већма ближила војска граници турској, тим је све од јачег значаја постајало питање, како ће се држати Срби у Турској. Бакићу је стављао краљ на срце, да учини све што може и уме, да загреје Србе за борбу

---

[1]) О фамилији својој вели Бакић ово „Habeo adhuc ego duos fratres, vnum eorum hac estate ad stipendium austriacum ordinaueram estque iam cum alijs Sclauonie. Alter mecum est, quem libenter hic mittebam, nunquam tamen efficere potui, ero iam vnacum illis in seruicio vestre sacratissime maiestatis. Consortem et liberos habeo et quia de negotio meo incertus sim, qualiter illic michi contingat, consortes et liberos meos antea omnia summo deo ac tandem vestre matestati lego atque committo, quos vt ex iuuata sua clementia ne deserat, supplex oro optoque vestram sacram maiestatem ad multa tempora felicissima valere. Cui me et seruitia semper fidelia ac familiam meam vnice commendo. Jam et ad Sirimium homines meos misi; dum apud dominum Catzianer fuero, vberius et ego meliusque in ea re percedam. Breui autem fauente deo intelligat vestra sacra maiestas, presenciam illic meam nociuam non fuisse". (Ibid.)

[2]) Ibid.

против Турчина.[1]) Међутим је краљ и сам знао, да су везе Бакићеве са Србима за време дуготрајног примирја ослабиле а и иначе велика даљина и многе године, које су делиле Бакића од српских сународника у Турској, такође су умањавале утецај његов. Све ово покрене краља, да једним чином уздигне и ојача углед Бакићев међу Србима. 20 септембра изда краљ повељу, којом Бакићу подари титулу српског деспота и позове сав народ српски, да се окупи око свог новог поглавице.[1]) Овај чин краљев, који би био од огромног утецаја, да је пре неколико година извршен био, остао је у ово доба без и најмањих последица. Његa у опште пико није тако рећи ни запазио. Глас о именовању Павлову могао је стићи у ратни табор аустријске војске у Славонији једва неки дан пре трагичне смрти новог деспота.

Војска аустријска, која се прикупила у Копривници, да одатле пође дубље у Славонију, бројала је 1600 пешака, и 8000 коњаника. Ови војници су били цвет војне снаге краља Фердинанда. У маршу од десетак дана стигоше ратници у Вировитицу и већ ту осетише јаку оскудицу у храни, јер бискуп загребачки Симон Ердеди, који је преузео на себе да води бригу о храни, није снабдео војску у довољној мери. У Вировитици застане Кацијанер с војском својом и пошље напред Павла Бакића са 1000 коњаника и са две чете италијанских стрељаца према граду Сопљу са задатком, да тамо удари на Турке и да од заробљених распита, где се налази главна турска војска. Турци у Сопљу чим приметише, да им се Бакић приближује, покуше сав провијант, те један део понесу собом а други отрују, затим запале град и побегну лађом према Осеку.

[1]) У писму свом од 26 августа 1537 вели Фердинанд „Quantum ad Rascianos attinet, de quibus in eisdem quoque literis mentionem facis, tu per te scies et poteris ea cum illis tractare, que pro tua prudentia et rerum experientia nobis profitua fore credas“, а 30 августа се такође осврће краљ на Србе и вели у писму Бакићу: „Optamus preterea, vt negocium cum Rascianis solita tua prudentia prosequaris eaque efficias et concludas cum illis, que vtilia fore“. (Ibid).

[2]) Hof,-Haus-und Staats-Archiv, Privilegia Ferdinandi I regis de anno 1530—1537 стр. 296; Јован Радонић, Прилози за историју Срба у Угарској у XVI, XVII и XVIII. веку, књига прва, (25 и 26 књига „Матице Српске“), Нови Сад 1909 стр. XXVIII.

Бакић ухвати ипак неколицину, који исказаше, да се Мехмед-бег Јахијапашић са војском својом налази под Осеком и да намерава Осек са целом снагом својом бранити од хришћана.[1])

Оскудица у храни примора хришћане, да што енергичније наставе маршираше против непријатеља и да одмах предузму нападај на Осек и тако пре свега да разрачунају са главном силом непријатељском. У Осеку се шанчевима оградио Мехмед-бег са 15000 војника и са 60 топова. Хришћани чим стигоше под Осек отворе ватру из топова. Турци су знали, како је велика невоља код хришћана због оскудице у храни, те се не хтедоше упустити у одлучнију акцију, већ осташе мирно у табору и ограничише се на то, да са своје стране једино топовима одговарају на непријатељске топове. Тако пролазише дани без одлучних бојева. Утврђеном граду не могоше хришћани ништа да нахуде, хране су све мање имали, а у то стиже глас, да се из Босне кренуо босански паша са великом војском у помоћ Мехмед-бегу. У задњем моменту изби још и неслога међу хришћанима, те све то нагна Кацијанера, да напусти опсаду и да поведе војску кроз средину Славоније натраг према Загребу. Велике јесење кише отежале су пут; а непријатељ је узастопце гонио хришћанску војску, испред које су још раније уништили Турци на целом путу њезином све изворе, одакле се могло хране набавити. У највећој невољи оставише неке војводе војску њезиној судбини па побегоше. Први умакоше Кацијанер, Пекри и Шлик. Сада су биле све очи упрте у Павла Бакића. Он не хтеде бегати, него се стави на чело своје војске и покуша, да устави продирање непријатељско. Код Горјана, недалеко од Ђакова, нападне 9 октобра на надмоћну војску непријатељску те хотећи личним јунаштвом осоколити војску хришћанску, јурне са својима у средину непријатеља. Јаничари навалише на српског витеза са свију страна и после жестоке борбе и храбре одбране његове оборе га смртно рањеног с коња. Сад настаде очајна борба између

[1]) Pauli Jouij, Warhafftige Beschreibung aller chronikwirdiger namhafftiger Historien und Geschichten, der ander und dritte Theil, Frankfurt am Mayn 1570, pag. 315; Schwandtner, II Petri de Rewa, de Monarchia et sacra corona Hungariae centuria VI pag. 723.

српских коњаника и Турака о мртво тело Бакићево. Турци ипак потисну хришћане и одсеку Бакићеву главу. Одличан вођа српски Павле Фодор притекне у помоћ Бакићу али и сам, као и друг му Теодор Перић са многобројним српским коњаницима плати главом. Неке међутим, као Павла Делију, Димитрија Скендеровића, Вука Милолу и друге заробе Турци.[1]) Одсечену главу Бакићеву даде Мехмед-бег своме сину, да је заједно са заробљеним Павлом Делијом и са хиљаду других заробљеника однесе у Цариград султану Сулејману на поклон.[2])

Смрћу Бакићевом расуо се и остатак војске хришћанске. Једини још гроф Лодрон остаде, да се бори с непријатељем, док и он смртно рањен у боју не допаде ропства турског. Војници се разбегоше куд који, али не познавајући предела и лутајући по њему већина их је опет пала Турцима у руке. Само мален део стиже кући па и ти су били изгладнели, без оружја, без коња а неки и без хаљина.

---

[1]) Schwandtner II, Zermegh стр. 411; Brutus János Mihály, Magyar historiája (1490—1552) közli Toldy Ferencz, Pest 1867 pag. 477; Isthuanffi Nicolai, Pannoni Historiarum liber VII pag. 214; Pray, Annales regum Hungariae, pars V pag. 289; Verancsics Antal, Összes munkái, II osztály, II kötet, Pest 1857 pag. 302; Bonfinij, Rerum Hungaricarum decades quattuor cum dimidia, Hanoniae 1606 стр. 932.

[2]) Извештај уходе Ђорђа Шоваго, 19 нов. 1537, Hung. за 1537.

ПЈЕСМА

од

БОЖА ЛОВРИЋА

I.

Свиће. На истоку млијечну је пругу обрубио одсјев руменила. С груди краљице ноћи просула се задња капља росе на лице мраморног кипа, што се од свјетлости дана крије под густом крошњом платана.

Свиће. Одсјев руменила облио је читаво небо: то дан у свом кадионику пали ружични тамјан и мирисни дах лебди над гором, што се у облику сфинге пружила на крају хоризонта.

Свиће. Сијевнуо је врх пламенога мача, што га сунчани бог оте несмиљеном анђелу, кад је тјерао из раја земаљскога родитеље наше. Сјевнуо је врх пламенога мача, јер је сунчани бог ранио њедра ноћи у бијегу.

Свиће. Сијева оштрац, а из рана блиједе краљице разлили се млазови крви, а исток се крваво пуши као камени колац братоубице Кајина. На рујноме таласу плива по који увојак златне косе, што га зора у жалости стргала ради смрти краљице ноћи.

И тада гарави сунчани бог једном руком усади огњени мач на највиши врхунац горе, а с другом махну да баци сунце, и оно попут златног диска зазуји зраком. Осмијехну се побједи својој, с плећа скине тоболац и нашну лук, с којим су некад гиганти јуришали на дворе богова. Зазуји стријелица прва и читаву разину мора и долину са шумном ријеком обасја свјетлост. Стријеле су зујиле, јер бог је кушао снагу деснице своје и зеницу ока свога — хтио је згодити најмању јабуку у врту Хесперија.

Кад свану дан, још су смртници кријепили сном своје тијело, само млади Кентаур попут вјетра пројури шумом, ломећи гране липâ, којима су око цвијетних гроздова већ зујиле пчеле купећи мед. Бјежао је Кентаур, да чим прије стигне к морској дрâги, и кад је стигао на врх хридине, одломи огромни камен и завеза га осушеном кожом големе змије бое па с том праћком баци се у зрак и погоди сунчану стријелу. Она се расу, а он бојећи се срчбе бога, сави се попут лука, ћипну у зрак, зарони до дна дубоког таласа, а на површини узаври силан бук с тисућу малих мјехурића. И кад је изронио на жалу, у руци је држао златни камен, што га је сунчана стријелица позлатила. Недалеко бијаше модра шпиља, којој су на сафирноме дну лежале скупоцјене гомиле; ту је сваког јутра млади Кентаур спуштао свој богати плијен. . . .

Он је лијеп, његово доњње коњско тијело црно је, ноге су му при крају танке као четири чврсте, гибљиве оцалне шипке. Кад јури, унапред сагибље гаравo, горње људско тијело. Држи испружене руке прама вјетру, а дуга му се коса отрага сплиће с гривом, што му је обрасла широку шију и жељезне краљежњаке. Јутром се купа и кад се баца по таласу, његови бијели зуби вире из дивље насмијаних усана. Суши се на сунчаном жару и нестрпљиво гледа низ разину морску, руком заклонивши очи. Гледа, да ли се враћају лађе пуне плијена.

Често мимо његове дрâге прође трирема, онда он као некад бијесни Полифем напушта морску пећину, хитне се, а камен однесе за собом у дно морско и кормило и крму.

Тад брзо попут морске немани заплива и својим каменим колцем убија веслаче, па их баца, да буду плијеном шутљивих риба. Од радости ломи весла као Пан сиринgу, кад испјева своју најљепшу пјесму. Онда се лукаво надвине над лађу, да види богати плијен, што се под клупама скрива. Најприје изнесе робиње, којима се на рукама и ногама још разабиру трагови љутих окова. Затим мјехове слатког вина, па златна руна попрскана крвљу љутих змајева, јер бијаху чувари, а лакома их рука човјечја уби, да им отме благо. Кентаур се весели плијену и крај пећине слаже скленице источних миродија, жаре ружична уља, кошаре пуне осушених датуља и смокава, вазе с

процијеђеним медом, шарене шкољке, амулете из египатских храмова, краљевске минђуше, свилне ткапине и памучне јастуке, у којима утонуше тешки кораљи и изглађени драгуљи. И кад све изнесе, онда зађе у зафирну шпиљу да из скривене гудуре изнесе два оријашка кремена и заплива према лађи, држећи их у вис тако, да му мишице скачу попут брончаних жила.

Над триремом кресне кременима, а лакома искра захвати сухо дрво и ватра попут пламене косе и огњених, осветних руку овија бокове лађе. Праска дрво, крави се црна смола, с којом су облијепљене даске, јарбове овија ватра као клупче паклених змија; искре лете, а раскидани тамни застори дима губе се у висине, гоњени дахом вјетра. Кентаур гледа и смије се заторноме дјелу своме.

Кад се задња искра угасне као да се преко пламене зјене спустила већа, тад се Кентаур враћа к робињицама и бира најљепшу међу њима. Дланом јој милује прса, па рукама је хвата за бокове и диже попут амфоре, у којој се блиста ружичасто вино. И држећи је тако, бјежи кроз прашуму и ужива у бурном куцају њезиног срца и ужива у болном крику њезиног грла и ужива, што му њена расплетена коса шкакље рутава прса и биковски врат. Затим пројури преко пусте равнице, шибан бичем сунчаних зрака, а на његовој црној длаци љескају се капље зноја. Кад жарко љето у подне испија задњу кап росе на трави и задњи ток из клонулог цвијета, тад и Кентауру снага клоне и он потражи заклониште у ближњем гају. Гај је опкољен бодљикавим грмљем, а у средини разгранили се багрени, којима на гранама висе мирисни гроздови жутог цвијета. Ту под једним деблом, које је обрасло маховином, извире хлађана вода; бистрину њеног површја није смутила људска рука, нит је тијело шумске богиње срушило глатког њеног зрцала. Међу гранама багрена краде се одсјев сунца, који се просуо као киша жутих дуката на баршунасту маховину, на талас воде, на гриву и на бијело тијело робиње.

Кентаур је пред извором стао и држећи у рукама слатки плијен, осмијехну се, а из његових гаравих усница бљеснуше два низа бијелих, јаких зуба. Онда лагано —

као да скупоцјеном амфором граби воду — спусти топло и мирисно тијело робиње у хладни извор. Она га гледа великим модрим очима и њезине се груди од студени тресу, њезину кожу набире хладна језа а прсти ногу̑ и руку̑ модри су као да из вршка хоће да никну чашке љубичица. И тако је мокру диже врх својих усана, те пожудно пије капље, што се циједе с њезина тијела. Затим је суши пламеним цјеловима и спушта на баршунасту траву и тресе најплодније багреново дрво. Жути гроздови падају врх робиње, а она почива под жутим застором мирисна цвијећа. Да јој буду љепши санци, заробио је два рутава сатира, који на фрули изводе најљепше пјесме у читавој шуми. Дрхћу фруле у два гласа; звуци се каткада преплећу, каткада посебице јављају, а Кентауру се спуштају веће, те заспи милујући ружичне груди робиње. . . . .

Кад сунце сагне к западу, јаче јекнуше сатирске фруле, а у трави се појаве гласови цврчака̑, што су сустали свладани од огњеног духа кужног змаја. Међу лишћем простру̑ји први лахор, шушањ Кентаура прене и свјеж и јак спреман је опет да полети низ раван и прашуму. Своју робињу буди, драгајући јој вршак дојке, њезино тијело прожима слатка струја и њезине модре очи пожудно гледају на чврста, двострука прса лијепог Кентаура. И онако напола траповјесну постави је на хрбат свог коњског тјела и проговори:

— Плавојко, држи се рукама за моју гриву, али чврсто, јако, несмиљено, да ме боли, а кад будем у највећем трку, онда ми маленим зубима пригризи раме, да ми крв из ране шикне. Онда ћеш видјети, како ћу потећи брзином олује, брзином бљеска, плавојко моја. . . .

И они се прије запада сунца вратише к морској дра̑зи. Кентаур јој понуди читав свој плијен, а робиња стаде из плетених кошара јести осушене смокве и урме залијевајући их вином из мијеха, што га је Кентаур оштрим врхом камена пробушио. Китила је своју косу изглађеним драгуљима и израђеним кораљима, купала је своје тијело у источним миродијама, крила је нагост своју свиленом тканином, а огледала се у сјајне, алабастрове плоче.

II.

На западу већ је настао бој бијелих и црних гиганата. Бијеле је водио сунчани бог, а црне краљица ноћи. Битка је била очајна, јер је млада ноћ хтјела осветити смрт своје родиље. За то из ледених скровишта пусти на слободу грдне немани и страшне санке: змије с безброј глава, којима се у отровним жалцима угнијездише душе развратних жена, и летеће змајеве, којима се под сваким пером скривало злочиначко око разбојника или оцеубице. Бијели гиганти од страха нагнуше у бијег, а црни заробише сунчаног бога, згазише му пламену круну, стргаше пурпурни плашт и златну косу, а свијетли увојци и краљевско руно попадаше површјем мора.

Под тешким ударцима црних оштрица клону глава сунчаног бога и цијели се запад зали његовом крвљу. Затим га четири најјача оријаша положише на одар, покрише га црним плаштом и однијеше га на својим леђима на крај океана у царску гробницу. Остали су окружили капсило, држећи у руци буктеће бакље, у облику горућег вијенца. А краљица ноћи, јер је у ње ипак мекано женско срце, просу на његов одар из свог крила кишу љубичица и латице сунцокрета и чашке бијелих анемона. Кад се лакоми океански талас прелио преко капсила, краљица ноћи спусти црни свој плашт с неба на земљу и угасну посљедњу луч. Затим побожна њезина рука диљем запада запали звјезде: та воштана, небесна кандила, с којих, када кане капља горућег воска, оставља за собом свијетли траг. . . .

Наста ноћ — а Кентаур рече робињици својој:

— Надошао је час љубави наше.

Рече и приступи к осталим робињама и помрси њихове плетенице и свеза њихове главе у обилни узао златних и црних коса. С праменима, што су резали до чланака, повеза њихове бијеле руке, које су свакога дана прали евнуси топлим млијеком у раскошним харемима. То клупче женских тијела бијаше слично бајословним створењима од сто глава, од сто руку и очију. Њих је несмиљени Кентаур напртио на хрбат; од тежине свину се попут гипког лука, али за час само и онда дубоко удахну зрака,

избочи своја двострука прса и потече низ шуму рукама клонећи гране. Гдје су дебла била најгушћа, застане и оцалним обручем свеза клупче женских тјелеса о старо храстово дебло, коме би под сјеном могло пландовати десет стада свилоруних оваца. Около самог дебла затим набаца сухог иверја, лакогориве труди и снопове грања, с којих је сунчани жар истиснуо задњу зелену кап сока. С храста сломи два дебела отрока и тако их је дуго тјо, док њихову суху кору пламен не ови. И тада у шушањ подметну лакоми и живи језик огња. Пламен захвати сухорје, а Кентаур заурла од радости и потече низ шуму к морском жалу, гдје га чекала плавојка с љубављу својом.

Пожар освијетли цијелу дрàгу и разину морску до ближњег отока. Јауке робиња разнашала је од гудуре до кланца горска јека, а Кентаур грлећи нетакнуто тијело робиње, урлао је:

— То је наша вјенчана бакља.

И усне се њихове стопише, а Пандемос Афродита овита у ружичном облаку лила је врх њих из златне шкољке најмирисније каши нектара.

Поноћ је. Сред гробне тишине грмоље таласи међу шкрапама, али тако тихо као да шапћу хридинама забрањене тајне. Пун мјесец средином неба плови и сличи огромном љиљану, из чије широм отворене чашке ромиња млијечна киша росе врх шума и гора, врх дола и мора. Каткада склизне по која кап горућег воска с небесних кандила, остављајући за собом свијетли траг.

А низ жало на испруженим рукама носи Кентаур своју плавојку. Она обасјана млијечном мјесечином сличи скршепом коринтском ступу, којему се око капитела овило обиље златних праменова. Њезине усне шуте попут тајанственог печата, што га само краљева рука може да сломи. А око склопљених вежа још сјаје одсјев пламена, што је час прије букнуо у њезиној души и разлио по свим њезиним жилама.

Кад стигоше под огромну пећину, уђоше у њезину црну расјеклину. У њој је некад чувао крилати змај благо једног читавог пропалог царства и погинуо је од отроване стријелице Кентауровог лука. Одавна распало се

у прах тијело крилатог змаја, а златне и сребрне љуске његове коже покрише читаву расјеклину. Али благо још нетакнуто лежи: саме гомиле драгуља и бисерја, а на њима лежи харфа, чији је костур бјелокости, а жице од сунчаних тракова. Бисерје и драгуљи, то су окамењени звуци, што су се просули с харфиних жица под меканим прстима заљубљених дјевица.

Кентаур положи плавојкино тијело близу блага. Дуго ју гледао овијајући њезину нагост страственим погледима и кад је изишао, навалио је на улаз расјеклине огромни, гранитни камен.

И од тада сваке се ноћи враћао к пећини и уживао је, слушајући како плавојка-робиња пребире на харфи, како јеца и гине за његовом љубави. Она је пребирала тако дуго, док је не закопаше бисери и драгуљи: ти окамењени звуци с харфиних жица. . . .

НЕКОЛИКО ВАРВАРСКИЈЕХ ОДА Џ. КАРДУЧИЈА

превео

Б. ДЕСНИЦА

Побједи

међу рушевинама Веспазијанова храма у Брешији.

Јеси ли, дјево божанска, судбинским
затресла крилом повише шљемова
пелтаста, што клече за птитом
и чекају опруженим копљем?

Ил си пред знаним орла полетјела
и пред таласим марсијских ратника,
одбијајућ чудесним бл'јеском
својијем хржеће коње Парта?

Сад скупив крила, и шљем побјеђеног
поносно стопом докле притискујеш,
каквог побједоносног вођe
име урезујеш ти на штиту?

Архонта каквог, који над деспотим
прослави свете законе слободних?
ил консула каквог, што име
и страх и међе прошири царства?

Ја бих те хтјео гледат на Алпима,
св'јетлу кроз буре, навјештат в'јековим:
„Народи, Италија стиже
довде светећи име и права“

Ал Лидија цв'јећем тужним што по римским
рушевинама узгаја октобар
вијенац ти побожни плете
и смјерно преда те га полажућ

„Што ли си — каже — мислила, дјевице
мила, под влажном земљом кроз године?
јеси ли над грчком ти главом
топот слушала њемачких коња?“

„Чула сам — каже и с'јева богиња —
јер ја сам слава јелинска вјечита,
и снага ја јесам Лација
што иде у мједи кроз времена.

Прођоше доба каоно дванаест
што виђе Ромул тужнијех јастреба,
васкрсох „Италијо“ јављајућ
„мртви су с' тобом и твоји бози.

Весела судбом Брешија прими ме,
Брешија снажна, Брешија гвоздена
Брешија Италије лавица
душманском крви напојена“.

Александрија.*)

У грдном тр'јему Луксора, над главом
црвеном Рамса исправљена гуја
мистичка сикну а на л'јево јастреб
полетје крештећ,

а из огромног мраморског серапеја
пред којим стражи под врелијем сунцем
шест стотин сфинга мудрих у граниту,
зарика Апис,

*) Ова је ода спјевана у јулу 1882 год. и посвећена списатељу Џузепу Регалдији, ауктору једне врло учене књиге о древном Египту.

кад из жутих непомичних папира
пустаром суром мареотском јекну,
док вјетар шути уоколо, овај
јелински пеан.

Египте, теби дођосмо на поздрав,
ми дјеца Грчке, са китрам' и копљим'.
Тебе, раствори својих стотин' врата
сад Алекса́ндру.

Ми Зевсу Амону доводимо једног
сина да призна; ово д'јете драго
тесалско, овај поносни и л'јепи
Ахилов пород.

Ко гај ловора његова се коса
таласа: образ ружичасти налик
на цвјетну Темпе: у очим' му сунце
Олими'је сија:

Њему је лицем мир расплинут св'јетли
Егејског мора; а попут облака
б'јелих преко њег прелијећу снови
славе и пјесме.

Он грчке земље на освету скаче
лаве из тврде тесалске фаланге,
обара кола и слонове, руши
сатрапе и краље.

Здраво, Алекса́ндре, у миру и рату боже!
За те је китра међ прстима б'јелим,
за тебе сребрен сјајан лук у шаци,
пред Аполоном!

Стагирски за те јесу разговори,
цјелови и вјенци за те ијонских жена,
за тебе купа лијејскога вина,
за тебе Олимп.

Нек те у мједу Лизип а Апелес
оличи бојом; и Атина дигне,
док бјеси ћуте мрких демагога,
до Партенона.

Ми ћемо с тобом: Нил утаман крије
извор и догме моћи нашој: овдје
мир ћемо дон'јет међ богове, свјетлост
опћу свијету.

А ако хтједнеш хватати у јарам,
ко Бахус нови, тигре и рисе, к светом
Гангесу појећ свете пјесме Омира,
ми ћемо с тобом.

Тако је грчки пеан одјекива.
Млади је вођа, на челу фаланге,
подигнув шљем са плавокосе главе,
гледао море.

Гледао море и пред собом Фарос
оток, и пустош около бескра́јну
либијску: златни са прсију знојни
распаса оклоп

и бацивши га сјајна на равницу:
„Као год овај македонски оклоп
нек у пустари буде и нек влада
град Алекса́ндр'ја".

Рече; и браздом он означи зиду
међу дугачку осамдесет стад'ја,
и б'јели просу по жутоме пјеску
брашнени цвијет.

Сагради тако праунук Пелида
свој град; и Фарос, славно са свјетлости
у св'јету име, Африке и Аз'је
обасја путе.

И нити удар та́ласа пустáре
ни дуги бијег варварскијех љета
могоше свладат ту поно́сну ћерку
грчког ироја.

Радишна, чила, подстрекујућ удес,
на трећи живот будила се она,
ко што је вић̣е ти, цјесник и путник,
са удивљењем,

кад оно бјежећ од ноћи тирјанства,
врелијем умом пуним химна, вапећ
ту од истока св'јетлости и слободе,
ти вић̣е како

над гробовима с' уклесаном чалмом
стрши Полијеј ступ, ко што се снага
латинске мисли узвисује изнад
мутнога в'јека.

Нек нада и слава Египта у твојој
поживи књизи, пјесниче! Бијесе
и срцбу Тифон распирује и мути
пустаре данас.

Озирис лежи у гробу, док Ануб
лајач Европу загриза у б'јегу,
и на осветy живинска божанства
потиче сада.

Ај, стара Европо, што по св'јету сијеш
немирну своју слабост, како ли се
упријев поглед шут истока смјеши
суморна сфинга!

На брду Марију.

Свечано стрше на врх Мар'ја брда
у свјетлом, тихом ваздуху чемпреси
и гледе како преко сивих њива
протиче Тибар,

и гледе како у долини н'јемој
почива Рим, а Петров храм над градом
огроман, као горостасни пастир
над стадом бдије.

На брду горе св'јетлом вино рујно,
другови, лијте, а ви, бајне друге,
смјеху се дајте; кратак в'јек нам каже:
сутра се мрије.

Лалаће, пусти мирисавој шуми
нетакнут ловор, бесмртности знамен,
ил' га у твоју смеђу сплети косу
да мање блиста.

Мени кроз стихе крилате нек пехар
весели дође и цв'јет руже њежни,
који нам часком тужну зиму тјеши
па онда мрије.

Сутра је мријет', ко што јуче мили
умр'јеше наши: и из успомена
и осјећаја, као празне сјени,
исчезнућемо.

Умријет' ћемо; а уморна земља
вазда ће св'јетло облазити сунце,
нове животе наоколо синљућ'
каоно искре;

животе што ће новим горит жаром
и што ће нове битке бити, новим
боговим' што ће будућности нове
пјевати химне.

А ви, што још'те родили се н'јесте
из наших руку примићете лучу,
но и вас хоће, св'јетле чете, нестат'
у васиони.

Сад збогом, земљо, краткодобне моје
мисли и духа издишућег мајко!
кол'ко ћеш још'те око сунца прон'јет'
славе и боли!

док овај људски изморени пород
потиснут, тражећ' бјежећу топлоту
под екватором једног синка, једну
једину кћерку

имао буде, који ће над трошним
брдима и мртвим шумама, блиједи
стакленим оком тебе, сунце, гледат
за в'јеке заћи.

ИЗ „КАСАРНСКИХ ПРИЧА"

СВЕТЕ ДУШЕ

ОД

МИЛУТИНА ЈОВАНОВИЋА

□ □

Наша гломазна кола, у која су била запрегнута два мршава кљусета из возарског ескадрона, тандркала су и одскакивала неравним, замрзнутим друмом.

Згурени под арњевима од црне мушеме, ја и млади пуковски лекар пушили смо цигару за цигаром, ћаскали о догађајима у касини, жалили се један другоме на монотонију паланачког живота и претресали поједине лепотице са последњег официрског бала. С времена на време погле́дали би испод арњева на бескрајно дуга поља, покривена снегом и ледом, и отуда би нас пљуснуо у лице млаз студеног ваздуха, пунога игличастог иња. С леве стране друма једва се пробијао Тимок између ледених санти, које су стајале чврсто притиснуте уз стрмениту обалу; по која дивља патка, уплашена лупњавом кола, прхнула би преплашено са реке, и њен крештави глас дуго би се разлегао немирним, хладним ваздухом.

Ишли смо на једно од наших удаљених утврђења, на коме је један војник из моје чете несрећним случајем био рањен, и због велике даљине и хладноће нису га смели доносити у варош. До наших ногу у колима стајала је торба са ручном апотеком докторовом и инструментима, и из ње се ширио тежак задах јодоформа.

Доктор је тек од скоро дошао у наш пук, и како је свршио универзитет, то му је била прва служба. По озбиљности и узбуђењу, са којим се спремао на утврђење, видело се, да му је то први пут да иде рањенику.

Уз пут смо сретали по која воловска кола натоварена дрвима, или би промакао по неки војник гонећи мршаво кљусе, натоварено храпом за посаду на утврђењима.

Испред нас у колима, на предњем седишту, седео је и кочијашио неки Траило, војник из возарског ескадрона, чија су нам широка леђа заклањала цео видик, и у исто време чувала нас од ветра, који нам је у очи дувао. На Траиловим чупавим већама и брковима нахватало се иње, и он је безбрижно певушио кроз зубе некакву влашку песму, да би одагнао дремеж, који је хтео да га савлада.

— Сам био пожарни, госпођин поручник, — правдао би се Траило, кад бих ја приметио, како он приклони главу и почне спокојно да рче.

Ја сам седео завађен у угао од кола, и занео се у пријатне сањарије, док ми је пред очима непрестано лебдила слика једног плавокосог девојчета, које сам познао на последњем балу. Затворивши очи хтео сам потпуно да се предам заносној варци: да ме два голубија ока мило и топло гледају, и да у сновима грлим један вити стас, утегнут свиленим појасом.

Једно оштро и звучно: „Стој!“ — које чисто као да долете до нас, трже ме из заноса и Траило, затегнув дизгине, заустави кола.

На једно две стотине корака уздизало се испред нас огромно утврђење, покривено дебелим слојем снега, а на том снежном брду црнила се фигура стражарева, који је стајао с пушком на руци. Према бледом зимском сунцу блистао је нож на пушци стражаревој.

Из утврђења изађе командир straже, некакав ћосав и млад поднаредник, и пошто му рекох одзив, уђосмо у утврђење.

Рапортирајући ми о стању straже, поднаредник ми је уплашеним гласом причао, како се несрећа догодила.

— Баш сам јутрос у зору сменио стражаре с бедема, и као обично испражњиване су претходно пушке пред стражарницом. Док су смењени стражари избацивали метке из пушчаних магацина, ту пред вратима умивао се сиромах Ле́ка, из ваше чете, и одједанпут груну пушка у рукама Никодијевим, и Ле́ка поче да јауче, ухвативши

се за прса. Унесмо га одмах у блиндаж, и ено га и сад тамо, — заврши поднаредник, показујући нам где да уђемо.

Сетих се одмах, да је то била обична непажња, и да је војник заборавио, да избаци из магацина последњи метак, па је онда окинуо пушку, да је проба, и тако је несрећног Лéку ранио.

У блиндажу, под бедемом, осећао се тежак задах од испарења, и била је несносна врућина.

У једном углу, на тврдој и прилично прљавој постељи, лежао је затворених очију Лéка Јеремић, војник из моје чете. Било ми је необично тешко, што се баш њему десила та несрећа и готово сам хтео да се заплачем, гледајући Лéкино младићко лице онако самртнички бледо. Био је весео момчић, отуда негде из Крајине, и ја сам га запазио чим је дошао у чету. Волели га сви у чети, почев од командира па до левокрилног у четвртом воду. Ту љубав Лéка је стекао са свог необично доброг срца, и ја сам га не једном гледао, како последње остатке духана или тајина дели са којим од војника.

Кад уђосмо у блиндаж, мрачни сводови одјекнуше од наших корака, и рањеник отвори очи. Доктор му прегледа рану, и одмах, — са веселим изразом на лицу, — рече ми, да рана није тако опасна, иако је доста крви истекло. Би ми тада лакше, и пришав Лéки ухватих га за руку и упитах га, како му је?

— Није ништа, госпо'н поручник, ја сам се био само уплашио, — одговори он слабим гласом, а лице му се кривило од болова, док је лекар сондом испитивао дубину ране.

Неопажено за нама, увукао се у блиндаж и Никодије, чијом је непажњом сиромах Лéка био рањен, и стајао је у једном крају, док су му из очију лиле сузе. Ја сам са чуђењем посматрао, како се то велико и кошчато тело тресе од јецања и бола.

У томе спази га и Лéка, па издигнув главу, поче ме шапатом молити:

— Молим ве, госпо'н поручник, немојте Никодија за ово да кривите. Није он, сиромах, хтео то да учини; Божја воља! Не дајте да допадне у затвор, тако вам душе; има

стару матер и једну сестру, — девојченце, тек. Еве, ја му опраштам, — једва доврши Лéка.

Пошто је доктор превио рану, и издао команднру страже потребна упутства, ми одосмо са утврђења.

Доле испод нас ширила се у бескрај пространа долина, по којој су се местимице црниле колибе и убоги кућерци.

Ветар нам је духао у очи и наносио на нас снежне праменове, откидајући их са сметова, који су се на крај друма уздизали.

И док је поред арњева тужно фијукало и ветар крилима снажно ударао о кола, мени су у ушима брујале последње речи Лéкине.

Око срца ми је било некако топло и пред очима ми се непрестано стварала Лéкина слика, и он ми је изгледао некако узвишен и светао са својим бледим лицем и помодреним уснама, које тихо моле за опроштај.

— Није он, сиромах, хтео то да учини, — Божја воља. —

ИВАН ВИТЕЗ ТРНСКИ

ОД

ЈОВАНА ХРАНИЛОВИЋА

Баш на исти дан, кад се навршила стота година од рођења најспремнијег и најсвестранијег књижевника међу илирским културним препородитељима хрватскога народа, Словенца Станка Враза, дакле на дан 30 маја о. г., уснуо је вечним сном последњи од илирских препородитеља, песник и књижевник: Иван Трнски. Земни његови остаци сарањени су 2. јуна у аркади, што ју је град Загреб саградио и приредио за вечно почивалиште илирских првака. Ту сада почивају земни остаци последњега илирскога песника Ивана Трнскога под истим сводом уз дра Људевита Гаја, Ивана Мажуранића, грофа Јанка Драшковића, Станка Враза и остале другове из илирског доба. Неколико корака даље, под истим кровом, сарањени су у посебној аркади земни остаци најинтимнијег његова побратима, песника Петра Прерадовића.

Спровод последњег Илирца у белом Загребу, на мирогојско гробље, некад део поседа Људевита Гаја, био је величанствен. Над отвореним аркадама опростили су се од мртвог песника заступници свих просветних хрватских друштава и изасланици из југославенских крајева а онда се, како је то споменуо у свом говору председник југославенске академије Тадија Смичиклас, за увек затворила аркада илирских великана, да више никада не буде отворена.

Тако је са Трнсковим починком у аркади илирских првака на загребачком Мирогоју престала она жива веза између старих предања илирства и савременог развоја хрватског културног живота, којој је Трнски био последњим представником. У његову животу и књижевном раду огледа

се у темељним, видним цртама повест хрватског књижевног развитка и патриотског настојања од г. 1835 до најновијег доба.

Први књижевни производ Трнскога угледао је света у 14. броју Гајеве „Данице“ од 11 априла г. 1835, под насловом: „Коњ Косћушков“, — а последња му изворна песма пригодница, поводом смрти прослављене Илирке Јосипе пл. Ванцаш, штампана је у 4. броју овогодишњег „Вијенца“, што излази од нове године као илустровани месечни белетристички прилог „Обзора“. — Том песмом завршен је његов књижевни рад од пуних *седамдесет и шест година*. Доиста редак пример и у светској повести. Још се спремао био, да испева за „Вијенац“ песму за прославу стогодишњице свога побре, рано преминулог песника Станка Враза; али му је смрт истргла перо из руке.

Трнски је као човек био ради свога челичног карактера, жарког родољубља, племенитости срца и широког душевног хоризонта једнако високо штован од старије и млађе генерације, те је у хрватском новинарству његова смрт ожаљена искреном тугом. Био је доиста узор савесности, истрајности и доследности. Једна од темељних црта његова мишљења и осећања бијаше: *његово дубоко уверење о потреби слоге и братске љубави Срба и Хрвата*.

Најуспелију збирку својих песама: „*Кријеснице*“, од којих је први део штампан г. 1862, а други г. 1865. посветио је „*трим сестрам, Хрватицам, Срикињам и Словенкам*“.

Сав његов патриотски и књижевни рад прожет је уверењем о једнокрвности нашег народа двају имена и о потреби слоге и љубави између Срба и Хрвата. Трнски је називао књижевника, Србина Буду пл. Будисављевића, својим посинком, а Буде је свом поочиму у почаст написао, пригодом прославе његове осамдесетогодишњице живота г. 1899., у бр. 18. „Вијенца“ од исте године, заносну химну у прози.

Његову смрт ожалио је дирљивом брзојавком црногорски кнез Никола. Незаборављена је остала покојном Трнскому успомена на састанак са црногорским владиком Петром II Његошем у Котору г. 1839.

Био је добар зналац и пријатељ Змају Јовановићу, Тони Хаџићу, Политу Десанчићу, Јовану Суботићу, дру

Лази Костићу и многим другим одличним Србима. Пратио је живим занимањем до последњег часа развитак српске књижевности и нарочито рад „Матице Српске“.

Вредно је, да се и читаоцима „Летописа“ прикаже у великим потезима његов живот и рад.

Био је идеалиста и оптимиста. Из душе су ми били потекли стихови, што но сам му их г. 1899. као бивши уредник „Вијенца“ у тако званом Трнскову броју (бр. 18. 1899) испевао. Доиста је истина, што сам том приликом међу иним рекао: „Увјек стојећ у редових првих, — Увјек ведар, челичан и смјеран, — Кроз све м'јене народне судбине, — Застави си својој ост'о вјеран; — Кано јека из бољих времена — Твоја слика милим сјајем сије, Никад твоја неуморна рука — Никад нада клонула ти није; — Вилин друже славнога Прерада, — Кô дв'је зв'језде са небеског свода, — В'јерно ваше побратимство сјатће, — У повјести милога нам рода; — На бисерно пјесама ти цв'јеће, — Никад трачак сјенке није пао, — Тврд кô челик, чист кô капља росе — Значај ти је узором нам сјао“. . . .

* * *

Иван Трнски родио се као син цес. кр. пучког учитеља 1. маја 1819. у Рачи, у данашњој беловарској жупанији. Отац му Јосип, родом из Подравине умро је још г. 1830, те је тако Иван остао на бризи матере, кћери каснијег штопског лекара из Глине. После очеве смрти примио га је загребачки владика Максимилијан Алаговић у загребачко сиротиште за гимназисте. Био је одличан ђак, који се много запимао и проучавањем књижевности. Долазио је већ као гимназиста у околину дра Људевита Гаја, у уредништво „Данице“ и „Народних Новина“. Тамо га је заволио Драгутин Раковац, пак га је он потакнуо, да ради за „Даницу“. Тако је већ г. 1835. штампан у бр. 14. Данице његов први омањи састављак: „*Коњ Косћуњиков*“. Јер није хтео да се посвети, према материној жељи, свећеничком сталежу, морао је, да узмогне наставити науке, прихватити се службе информатора у неким одличним породицама. Најпосле је добио штипендију од крајишке владе, да се образује за управног чиновника. У Грацу слушао

је на свеучилишту међу иним и предавања генијалног Мухара а нарочито с особитим занимањем предавања из естетике. Ту се упознао и спријатељио с одушевљеним Илирцима: Муршецом, Трстењаком и Ловрићем, а већ од прије му је био протектор Станко Враз. У то доба превео је Трнски Шилерову песму „*Звоно*“, али је тај превод кашње више пута прерадио. Први његов превод „Звона“ штампан је у „Даници“ г. 1839.

Исте године походио је први пут Далмацију, те се ту упознао са књижевницима: Петрановићем и Казначићем. Исте године састао се у Котору са црногорским владиком Петром II. Његошем.

Науке у Грацу свршио је г. 1841., те му је у то време понудио Гај уредништво „Данице“. Трнски је наиме већ тада био на гласу као добар познавач штокавштине, те је исправљао језик многим ондашњим песницима и књижевницима хрватским и био им књижевни саветник. Међутим се није могао с Гајем споразумети гледе уредништва „Данице“, зато је оставио Загреб и постао управним чиновником у Петрињи. Ту је г. 1842. прикупио и у посебној књизи штампао своје дотада испеване изворне и преведене мање песме, у свему 34 изворне и 15 преведених. Критику о тим песмама написао је сам Станко Враз у „Колу“ (II. 105). Похвалио је чистоћу и правилност језика. У тој критици вели Враз међу иним: „Најпаче показао је г. Трнски у римах, да је технику мјерила врло добро проучио. Између преведених комада имаде понајвише Шилерових дробнијих пјесама. Г. Трнски добро је схватио дух оригинала, са својом га идеалношћу стопио и (би реко) прелио у наш језик — тако умно, да се пријеводи његови читају лако, колико да су оригиналне пјесме. Велику би задужбину г. Трнски учинио, да хоће, те би у превађању пјесама њемачког љубимца напредовао, за који посао заиста *он* између свију нас највише способности има“.

Трнски је послушао Враза те је у току дуготрајног свог рада на књижевности с великим успехом врло много немачких и руских песмотвора, великих и малих, управо узорито превео. То је заправо и било право поље његову песничком раду.

Исте године 1842. кад је у Загребу изишла прва збирка његових песама, дао је Трнски штампати у Матичину „Колу“ касније прерађену овећу песму: „*Мара Шљивачица*“.

У јесен године 1842. дошао је Трнски иза краткотрајног боравка у Дивуши у Глину, где је управо тада постао заповедником прве банске шуковније, као шуковник, касније хрватски бан Јосип Јелачић. У дому Јелачићеву распламтила се песничка душа младога Ивана пуним пламом. У Глини је он испевао познату песму: „*Љубимо те наша дико*“ у почаст бану јуначини, и још увек омиљену и популарну попутницу: „*Ој Бановци, ој јунаци*“. Трнски доскора постаде Јелачићевим љубимцем. Он је већ г. 1844. прорекао, да ће Јелачић постати баном. Када се то испунило, позове бан Јелачић у банску конференцију за израду основе реформама за Крајину и Трнскога. Трнски је у тој конференцији био известитељ.

Касније буде Трнски намештен у Вргином Мосту. Г. 1849. приредио је за штампу своју овећу сатиричну песму: „*Звекан опет на свијету*“. У тој сатири, која се састоји из уводне песме и седам певања, названих по данима у недељи, шибају се духовитим начином и сјајном народијом разни пороци ондашњег доба у Хрватској, нарочито подражавање туђим обичајима и афектација са туђим језицима. Та сатира била је од особита дојма на савременике и трајна јој је вредност, иако јој је дидактичка и патриотска тенденција сувише приметна.

Г. 1854. штампан је најпре у листу „Невену“ његов врло успели превод „*Краљодворског рукописа*“, који је касније обелодањен у посебној књизи. Тај је превод посвећен бану Јелачићу. У Бановини почео је Трнски писати и своје „Крилатице“.

На препоруку Прерадовићеву позвао је г. 1852. бан Јелачић тадањег натпоручника Трнскога к одсеку крајишке управе у Загреб. У Загребу је Трински у то време превео са руског оригинала Пушкинове песмотворе: „*Кавкаски заробљеник*“ и „*Бахчисарајски водомет*“, те је почео био преводити и „*ЕвгенијаАњегина*“, који је касније са његовим врло лепо израђеним уводом обелодањен међу публикацијама „Матице Хрватске“.

Г. 1854. постаде Трнски пуковнијским управним известиоцем у Глини. Тамо је касније дошао из Беча, као мајор, песник Петар Прерадовић, а обојици је био пуковником умни и родољубиви Антон барон Бенко. Ту се Трнски побратио с Прерадовићем те од тог доба постадоше они све до Прерадовићеве смрти нераздружени Диоскури на хрватском песничком обзорју.

Г. 1858. буде Трнски премештен најпре у Митровицу а после у Белу Цркву, где постаде капетаном. Тамо је довршио превод Пушкинова епа „ЕугенијАњегин“. Из Беле Цркве буде позван у Беч, где је постао известилац поверенства за израђивање законских основа и реформама за Крајину. Том поверенству био је председник генерал Јосип Филиповић. Ту се је спријатељио са славним пуковником Заставниковићем. Његовом препоруком добио је г. 1863. ред Фрање Јосипа I. за заслуге, које је стекао на разним пољима. У Карловцу је под пуковником Заставниковићем вршио службу пуковнијског известиоца.

Г. 1861. позвао га је тадањи кр. комесар на карловачком српском народно-црквеном сабору, генерал Ј. Филиповић, за свога актуара. Ту се спријатељио с многим овдашњим српским одличним људима. За своје заслуге буде одликован, на препоруку Филиповићеву, редом железне круне те именован мајором године 1863.

За боравка у Карловцу уређивао је белетристички лист: „*Гласоношу*“, пак је у том листу обелоданио многе своје песме, међу њима први део најуспелије своје збирке патриотско-љубавних песама: „*Кријеснице*“, г. 1862. Други део тих песама испевао је г. 1865. у Земуну и Карловцима, а трећи део изишао је много кашње г. 1881.

Његов боравак у Карловцу био је уопште од велике користи за његов песнички рад. Ту је он г. 1863. испевао за Кукуљевићев спомен спис „Тисућница“ у славу св. Ћирилу и Методу верско повесни еп „*Света прича о солунској браћи, словјенским апостолима св. Ћирилу и Методу*“ а г. 1866. испевао је епску песму у 4 певања под насловом: „*Никола Зрињски или Сигетско јунаковање*“. пригодом прославе тристагодишњице Николе Зринскога у Загребу и другде по Хрватској.

Г. 1865. изабран је за заступника Слуњског котара у земаљски хрватски сабор, где је постао бележником сабора и адресног одбора.

На препоруку бана Шокчевића постаде Трнски г. 1867. изван реда потпуковником и известиоцем код главног заповедништва у Загребу. Ту је он био једним од главних покретача, да се оснује белетристички лист „*Вијенац*“ г. 1868. Том листу је он био најверњији сарадник све до његова престанка пре неколико година садањег деценија. Уједно се врло много старао о књижевном друштву „св. Јеронима“ за пучку просвету. Мало не у сваком броју коледара „*Данице*“, што га то друштво издаје међу својим годишњим публикацијама, имаде песама и прозних састава из пера Трнскога. За друштво св. Јеронима написао је лепо успелу дидактичку приповетку, издану у посебној књизи под насловом „*Учитељ Добрашин*“. То је песнички споменик захвалног сина и родољуба рођеном оцу и учитељу, и у исти час споменик родољубном бискупу Добрили, добротвору и узорнику истарских Хрвата.

За боравка краљева у Хрватској г. 1869. био му је Трнски, на предлог генерала Габленца, пратиоцем и тумачем на путу из Загреба кроз Војну Крајину, нарочито кроз места: Карловац, Реку, Сењ, Петрињу и Беловар. Том пригодом именован је посебном милошћу краљевом, изванредним начином, пуковником, али је остао и надаље известиоцем главног заповедништва у Загребу.

Службовао је у крајишком управном одељењу под Шокчевићем, Габленцом, Менсдорф Дитрихстајном и Молинаријем, те је врло много на свој начин помагао родољубно настојање тадањих политичких првака око „Заточника“, ради чега је имао доста неприлике.

Г. 1871., пригодом развојачења двеју такозваних вараждинских пуковнија, постаде против своје воље првим великим жупаном новоосноване жупаније беловарске. Ту је он уз своје књижевне посинке, Буда пл. Будисављевића и песника Лавослава Вукелића, развио необично благотворан рад у управи са жупанијом, подупирући школство и старајући се о материјалном, моралном и културном напредовању своје жупаније. Златним је словима у повести те жупаније уписано доба његова узоритог жупановања

у оним крајевима. Г. 1872. оставио је великожупанско место, јер није хтео да проводи изборе према жељи владе. Прелазећи опет у службу код главног заповедништва у Загребу добио је комтурски ред Фрање Јосипа.

У Загребу буде додељен на службу барону Молинарију. Покушај бана Мажуранића, да Трнски буде именован за великог жупана на Реци, није успео, а сам Трнски је одбио место саветника код угарско-хрватског домобранског министарства, јер није хтео да се одрече части пуковника и да буде подређен млађем од себе.

Још је и последње дане својег службовања, о бок Молинарију, у велике послужио добру крајишког народа. Превео је на хрватски језик расправу о оскудици воде у Горњој Крајини, Бајерово дело о регулацији Саве, и Веселијеву књигу о красотама хрватске Крајине. Није то био лак посао, превести те књиге ради недостатка згодних речи за превод стручне терминологије.

Последњи његов званични посао бејаше експропријација земљишта за изградњу крајишке железнице. Кад је после пет година напорна рада око те ствари довршио и тај посао за пругу сисачко-добрлинску, затражио је г. 1885. сам мировину после 44. год. службовања, коју је добио крајем г. 1885.

Од тог времена живио је стално у Загребу, неуморно и даље радећи на литератури, као диван узор патриотизма, радиности, истрајности, човекољубља и племенитости; прави песник по мишљењу, осећању и раду.

Када је основано „Друштво хрватских књижевника“ у Загребу крајем година деведесетих, био му је Трнски први председник неколико година. Он је том друштву својим неуморним заузимањем прибрао темељну главницу за материјалну екзистепцију; његов му је ауктоpитет био најбољи паладијум у његову почетку.

Стојећи високо над спором између такозваних „младих“ и „старих“, био је једнако штован и љубљен од свих. Био је уверен, да ће се у току времена опречности изгладити. Сам је писао у листове модерниста и традиционалиста, у свему доследан и веран својем идеалистичком песничком програму. Нежни звуци његове лире одјекивали су једнако складном хармонијом „кроз громовље првих

даворија“ за илирског покрета и кроз цвеће у колевци илирства препорођеног хрватства.

Био је почасни члан југославенске академије, почасни председник Друштва хрв. књижевника, почасни грађанин градова Загреба, Беловара и Брода, комтур реда Фрање Јосипа I, витез реда железне круне III. разреда, комтур папинског реда св. Гргура и турског реда Мецидије, и витез шведског мачевног реда.

Умро је мирно и спокојно у 92 години живота, као удовац од г. 1886., у наручју умне и племените своје кћери Зоре, која је после смрти матере Вилхелмине, рођене Лаврић, Истранке, била његовим земним анђелом чуваром.

* * *

У току животописа Трнскова споменуо сам по хронолошком реду постања његове главније песничке и књижевне производе. Главна му је снага у лирском песништву. Од лирских му песама најуспелије су му љубавне и патриотске песме „*Кријеснице*“, што су изишле у три дела у посебним збиркама г. 1862, 1863 и г. 1881. У њима је у складним и нежним стиховима испреплетан еротски и патриотски елемепат. Испевао их је, како је сâм рекао у I. свесци сакупљених својих књижевних дела (Загреб г. 1881.), на понуку дра Јосипа Врањицани-ја, који му је много пута о том говорио, како би била нужна згодна збирка љубавних песама, којима би се могле освојити красотице за нашу књигу, „а како би овакове пјесме морале бити лако схватљиве и народног кроја, а у другу руку новошћу и живошћу замамљиве“. — Такове су доиста биле у оно доба, а вреде у том и данас, Трнскове „Кријеснице“.

Трнски је после „Кријесница“ испевао много лирских и епских песама, љубавне и патриотске садржине, много балада и романца и већих и епских уметних и простонародних, историјских и слободно измишљених песама и овећих лирских циклуса, али од свих су најпознатије и најпопуларније његове „Кријеснице“.

Популаран је, ради својих згодно углазбљених песама: „Љубимо те наша дико“, „Ој бановци, ој јунаци“, „Ој таласи мили ајте“, „Кано ни гора, кано Велебит“ итд.

Из његова пера потекла је најуспелија и најпопулар-нија хрватска сатиричка песма: „*Звекан опет на свијету*“ из г. 1844. Мя да је кашње Јанко Јурковић као сатиричар био од њега већи уметник, Трнсков „Звекан“ био је од снажнијег дојма на савременике него сатирички производи Јурковићеви и Шеноини.

Од епских песама Трнскових по уметничкој вредности најуспелија је његова овећа епска песма: „*Ана Ловићева*“ из г. 1890., у којој је према народном предању опевано, како је жена г. 1630. издала Турцима своје суплеменике“.

По патриотској тенденцији најуспелији му је еп: „*Бан Бериславић*“, испеван г. 1896. То је заносни песнички приказ врлина и јунаштва бана и владике Петра Бериславића.

Новијег је датума из г. 1896. лирска збирка: „*Језеркиње*“, где заносно описује природне красоте Плитвичких језера.

Трнски је стекао велик глас као врстан превађач узоритих песмотвора са немачког, руског, чешког и француског језика. Управо је класично превео са чешког оригинала: „*Краљодворски рукопис*“, затим са руског оригинала: Пушкинове епске песме: „*Кавкаски Заробљеник*“, „*Бахчисарајски водомет*“ и најславнији еп истога песника „*ЕвгенијеАњегин*“, који је превод касније г. 1881. сасвим прерадио и издао међу изданьима „Матице Хрватске“.

Од његових превода са немачког језика најуспелији је превод Халмова „*Сина Пустиње*“ и Грилпарцерова: „*Валовља мора и љубави*“. — Миливој Шрепел вели о тим преводима, да их је увек с насладом читао и слушао, јер да се „нека лирика ових немачких драматика слаже добро с песниковом индивидуалношћу“.

Више је опор превод Шекспирова „*Отела*“ са немачког, јер се, како то вели и Шрепел у својој студији о Трнском у бр. 18. „Вијенца“ од г. 1899. „кипућа страст и јака бујност Шекспирова „Отела“ мање подударала са ћуди нашег песника“.

Од прозних белетристичких Трнскових производа најбоља му је класична дидактичка приповест: „*Учитељ До-*

брашин“, и још г. 1850. штампана приповест из крајишког живота под насловом: „*Код профуза*“.

Трнски је био највреднији сарадник свих хрватских књижевних листова у свим рубрикама; нарочито је много писао у „*Даници*“, „*Народним Новинама*“, „*Невену*“, „*Гласоноши*“ и „*Вијенцу*“, а у најновије доба слао је песме у смотру „*Савременик*“ и обновљени „*Вијенац*“.

Знаменит је Трнсков рад и на филолошком пољу. Он је био особити познавач штокавштине и најбољи сарадник код састављања чувеног „*Шулекова речника*“, како му то сâм Шулек признаје.

Г. 1874. написао је у „Вијенцу“ читав низ бележака о германизмима, што су се увукли у хрватску књижевност. Касније су тај посао наставили Броз и Маретић. Трнски је био прави пуриста у стварима књижевнога језика. Многи су му приговарали, да претерује, хотећи силом да кује једносложне речи и употребљавајући именице са завршетком на „ај“, место на „ње“ и прилоге са „си, це“ тако зване „трнскизме“. Он је истумачио у „Вијенцу“ од г. 1884., зашто тако пише, наводећи силесију народних речих, којих нема у Вуку, а којима то оправдава.

Велике је заслуге стекао за технику и правилност хрватског новијег стихотворства својом касније опћенито усвојеном теоријом, да није доста само бројати слогове у стиху, како су учили Враз и Вебер-Ткалчевић, већ да ваља основати стих на нагласку. Знаменита је о том његова расправа „*О нашем стихотворству*“ у „Вијенцу“ од г. 1874. бр. 31—35.

Последњи његов рад те врсте јест његова расправа: „*Роду о језику*“, која је штампана у 172. књизи „Рада“ Југославенске академије.

Трнски бејаше један од најсвестраније спремних хрватских књижевника, изврстан познавалац језика, добар песник, изврстан преводилац и најокретнији песник пригодних песама.

И ако је давно био ушао у дубоку старост, смрт његова оставља ипак знатну празнину у књижевности хрватској. С њиме је умро последњи Илирац и Нестор међу песницима и књижевницима хрватским.

ЛИСТАК

Нови подаци о грофици Катарини Цељској.

Убијством грофа Улриха Цељског у Београду 9 новембра 1456 године започет је низ удара, који су један за другим стизали династију Бранковића. Низ овај завршен је и крунисан најстрашнијим ударом: падом деспотовине под Турке. За чланове фамилије Бранковића, који надживеше и ову највећу катастрофу, наступили су сада црни дани. Судбину њихову узимали су научници много пута за предмет свог испитивања и приказивања. Највише светлости у њихову историју унео је Људевит пл. Талоци својим публикацијама архивалних докумената, но сав материјал о последњим Бранковићима није ни данас публикован. Радећи у бечком дворском државном архиву нашао сам и ја ове две повеље грофице Катарине Цељске, кћерке деспота Ђурђа, које нам приказују односај њезин према цару Фридриху III.

После трагичне смрти грофа Улриха многи кастелани и капетани његових градова отказаше послушност удовици Катарини и почеше да управљају градовима као са властитим поседом. Катарина је била у сред борбе са њезиним кастеланима остављена сама себи. У први мах, за живота краља Владислава, имала је у њему, као рођаку покојнога јој мужа, заштите и ослонца, но када с јесени 1557 умре краљ Владислав и набрзо дође на угарски престо краљ Матија, члан оне породице, која је годинама живела у крвном непријатељству и најпосле дошла главе њезиноме мужу, настадоше по њу одиста црни дани. Тежак положај, у коме се налазила, нагони је, да склопи са царом Фридрихом уговор, по коме се одриче у корист Фридрихову свију својих права и потраживања под условом, да јој цар исплати једну своту новаца и да јој уступи град Гуркфелд на уживање. Повељу о томе изда Катарина у Вараждину 10 марта 1458.[1]) Касније понови у разним облицима и под разним

---

[1]) У бечком дворском архиву, одељење „Urkunden“ налази се под ознаком Inneroesterr. Repertorium једна белешка о том уговору. Белешка ова гласи: „Verzicht der Katharina, gräfin zu Cilly, wittwe, auf alle ihre an kaiser Friedrich gehabten ansprüche und forderungen gegen auswechslung einer gewissen summa geldes und einantwortung des schlosses Gurkfeld, selbes ad dies vitae einzuhaben und zu geniessen. Datum zu Warasdin 10 marcy 1458.“

приликама овај уговор у три маха, 13. маја 1459,[1]) 10. марта 1460 и 3 јула 1469. Ове последње две повеље сачуване су у целини те их износим овде за осветљење тадашњег положаја грофице Катарине.

Одмах иза погодбе са царом Фридрихом оде Катарина у Дубровник, где се састане са својим братом, слепим деспотом Стефаном. Деспот Стефан се после пропасти деспотовине склонио на двор Скендербегов и ту се ожени његовом сваштиком а кћерком Ђорђа Аријанита Комнена Топије Голема, Ангелином. Сватови се одржаше у Скадру, где проведе Стефан неку годину под окриљем Скендербеговим, но касније се склони испред све веће опасности турске код жениних рођака у Апулију, а одатле пређе сестри Катарини у Фурландску (Friaul). Око године 1465 продаде гроф Леонхард са приволом млетачке републике градић Београд грофици Катарини, те је сада у овом граду становала са братом Стефаном и његовом породицом. Међутим већ године 1472 дођоше и Катарина и њезин брат и незгодне материјалне прилике, те гроф Леонхард мораде да им врати новац, добивен за Београд. Ипак им остави град и даље на уживање. Млетачка република морала је у то доба да испомаже потомке негда богатога деспота Ђурђа са мањим новчаним свотама.[2])

Године 1477 умре деспот Стефан, а сестра му Катарина оде на позив млађе сестре султаније Маре у Јежево у Маћедонију, а у фурландском граду Београду остаде сама Ангелина са троје деце своје. Положај Ангелинин био је и даље врло тежак, те цар Фридрих, да би јој колико толико помогао, даде њој и деци њеној 9 октобра 1479 град Вајтерсфелд у залог, на што му Ангелина са синовима обећа вечиту верност. Изгледа, да ни Катарини ни Мари није ишло сјајно у Јежеву, јер Катарина покуша 1480 године, да прода Београд, у ком је Ангелина са децом живела. Но цело пространо имање грофа Улриха Цељског лежало је на територијуму немачког цара, угарског краља а донекле и млетачке републике те су се на том имању сударали интереси разних фактора. С тога је и касније при овој продаји Београда искрсло толико тешкоћа, да се она није ни остварила, него град остаде и даље у поседу фамилије деспота Стефана. Док је позната судбина Ангелине и њезине

---

[1]) На горњем месту налази се овај запис: „Revers der erst besagten Katharina, gräfin von Cilly, witwe, an kaiser Friedrich lautend, worinn sie anführt, dass ir seine mayestät der verdienste ihres gemahls, des grafen zu Cilly willen und gegen Verzichtleistung auf alle gehabten ansprüche und forderungen das schloss Gurkfeld und 2000 ducaten geld auf den zu demselben schloss gehörigen renten, gülten und zinsen samt andern seiner maiestät ämtern, mäuthen und gerichten ad dies vitae einzuhaben, verschrieben haben, der gestalten, dass ihr auch eingeräumt bleiben solle, 4000 fl. davon zu legiren. Geschehen zu Warasdin 13 may 1459". О овом уговору налази се података и у „Хроници Цељској" (Cillier Chronik. Из ове кронике црпео је Талоци грађу при писању своје студије „Bruchstücke aus der Geschichte der nordwestlichen Balkanländer," публикованој у „Wissenschaftliche Mittheilnugen aus Bosnien und der Hercegovina, Dritter Band, Wien 1895").

[2]) Dr. Ludwig von Thalloczy, o. c. Овим подацима су у многом погледу исправљени наши домаћи извори о деспоту Стефану и његовој деци.

деце позната, последњи дани живота грофице Катарине и сестре јој султаније Маре, и данас су нам у тами. Не знамо тачно ни кад су помрле, али је утврђено, да су се 1487. године налазиле још у животу.

Ове две повеље грофице Катарине, које се чувају у дворском архиву у одељењу Inneroesterreichische Urkunden, гласе :

I. Wir Katherina, von gots gnaden grefin zu Cili, zu Ortemburg vnd in dem Seger etc. wittib, bekennen fur vns vnd all vnser erben vnd tun kund offentlich mit dem brief, das wir angesehen vnd gemerkht haben, solich gunst, gnad vnd furdrung, so der allerdurlewthigist furst vnd herr her Fridreich römischer kaiser, zu allen zeitten merer des reichs, zu Hungern, Dalmacien, Croacien etc. kunig, hertzog zu Österreich vnd zu Steir etc. vnser allergnedigister herr, zu vns vnd vns beweist hat, wir auch in kunfftigen zeiten von seinen kayserlichen gnaden warttund sein vnd haben vns dadurch mit seinen kaiserlichen gnaden vertragen vnd aynig worden, das wir seinen kaiserlichen gnaden all vnd yeglich vnser gerechtikait, so wir in satz vnd pfanndtschafftweis auff den hernachgeschribn geslossen mit iren zugehörungen, nemlich Medwe, Rockonik, Kapprewntz vnd Grossem vnd Khlainem Kamnik mitsambt denselben geslossen auch vnsers leibgedings vnd aller annderr vnserr gerechtikait, so wir auff den geslossen Sandt Jorgen, Tschakenturn, Triga vnd Warosdin geslos vnd stat mit iren zugehörungen, auch dem Samabor, darauf vns viertausent gulden zu verlornem gut verschriben sein, derselben wir drewtausent gulden vnserm lieben getrewn Andren Pemkircher fur sein dinst, so er vns hat getan, gegeben vnd im dasselb geslos Samabor mit vnserm tail der nutz vnd rennt dafur ingeanttwurtt vnd die vbrigen tausent gulden gantz vallen haben lassen vnd allen andern geslossen stukchen lewtten vnd gutern auf dem hungrischn gelegn, awsgenomen das geslos Turnlein mit allen vnd yeglichen seinen zugehörungen, das wir innehaben vnd gewalt haben sullen vmb drewtausent gulden, zu uersetzen. Doch also wann wir das versetzen wellen, das wir seinen kaiserlichen gnadn die satzung vor meniklich anpietn vnd seinen gnadn der vergünen sullen. Wolt aber sein kaiserlich gnad dasselb geslos vmb die bemeldet sum nicht haben, das wir alsdan das aynem seiner gnaden lantman vmb dieselb summa versetzen mugen, doch seinen kaiserlichen gnadn vnd seiner gnaden nachkomen kunigen zu Hungern, die losung vmb die bemeldet summa dreyertausent gulden auf demselben geslos zu Turnlein vorbehalten, mitsambt den briefen so vber die obgemeldtn geslos vnd vnser gerechtikait darauf lautn, zwischen Hinn vnd Sannd Johanns tag zu Sunewendn schirstkunfftigen gantz vnd lediklich abtrettn vnd sein gnadn oder wem das sein gnad beuilcht, inanttwurttn sulln vnd wellen zu seiner gnadn hanndn, das auch sein keiserlich gnad vnsern getrewn lieben Mertten Katzendorffer bey der phleg daselbs zum Warosdin sein lebteg bleiben lasse mit der burkhut, so wir im yetz dahin geben oder sich ainer andern zymlichen burkhut mit im ayne oder aber in mit ayner andern phleg fursehe. Da entgegen sol vns sein kaiserlich gnad

newnundczwainzig tausent gulden vnger vnd ducatn guter vnd gerechter in gold vnd wage gen Adelsperg in das geslos on allen vnsern schaden verpot verhefftung vnd all ander irrung vnd hindernüss zu vnsern handen anttwurtten vnd ausrichten, auch ob wir das an ander ennd legen woltten, von dannen an vnser gewar sicher furen zu lassen, bestellen. Auch sol sein kaiserlich gnad dasselb geslos aynem, des wir zu bayderseit aynig werden, mitsambt der egenantn summe newnundczwaintzig tausent gulden zu vnsern hannden inanttwurtn, der vns dan auch sweren vnd geloben sol, wenne vnd auf welich zeit wir seinen kaiserlichen gnadn der obberurtten geslösser Medwe, Rocknik, Kapprewntz vnd beyder Kamnik, die vnser setz sein, also abgetrettn vnd die dem so sein kaiserlich gnad das beuilcht, zu seiner kaiserlicher. gnaden hanndn ingeanttwurtt, auch vnser verschreibung gerechtikait vnd brief vmb vnser leibgeding, so wir auf den halben nutzen vnd renntn der anndern geslosser am hungrischn vbergeanttwurtt haben, awsgenommen das geslos Turnlein mit seinen zugehörungen vnd briefen, so daruber lauten, als vor steet, das er alsdann on all awszug, waigrung vnd vercziehen vns oder vnsern anwald, den wir darczu ordnen vnd schikchen werden, solich newnunzwaintzig tausent gulden, mitsambt den gesloss Adelsperg vnd allen seinen zugehörungen inanttwurtten vnd ledigklich abtretten sol. Es sol auch sein kaiserlich gnad von solcher spruch vnd vordrung, so der wolgeborn herr graf Michel von Maydburg vnd die edeln vnser besunder lieben Jan Wittowitz freyherr vnd ban in wynndischer lannden Vlreich von Grafenegk zu vns von der genanttn gesloss vnd herschafft wegen auff dem hungrischen vermaynen zu habn, vns on all vnser mẅ vnd scheden ledigen abnemen gantz mwssigen vnd des vnser gnediger herr scherm vnd furstant sein, alles trewlich vnd vngeuerlich mit vrkund des briefs vnder vnserm grc̈sserem anhanngenden insigel, des wir gwondlich geprauchen. Der geben ist zu Wyenn am montag vor Sannd Gregorien tag nach Cristi gepürd tausent vierhundert vnd in dem sechczigisten iare.

С поља пише: Vertrag wie grefin Katherin von Cili keiser Fridrichen von Osterreich all ir gerechtikeit ettlicher geslosser vnd gueter vbergeben hat.

Оригинал. На врпци од пергамента, провученој на два места кроз повељу, обешен је печат од природног воска, у који је утиснут на црвеном воску грб грофичин. Легенда гласи: Katherina dei gra(tia) Cilie, Orttemburgi et . . . comitissa.

II. Wir Katherina, grefin von Cili, bekennen fur vns vnd vnnser erben vnd tun kunndt offenlich mit dem briefe, als der allerdurchleuchtigst furst vnd herre herre Friderich romischer kayser zu allen zeiten merer des reichs, zu Hungern, Dalmacien, Croacien, etc. konig, hertzog zu Osterreich, zu Steyer, zu Kerndtn vnd Krayn, graue zu Tirol etc. vnnser allergenädigister herre das liebgeding, so vns von seinen kayserlichen genaden auf seiner genaden geslos Gurckfeld mit zwayen tausent marckschilling verschriben gewesen ist, von vns abgelöst vnd vns der summ gulden, darvmb wir das seinen genaden zu

losen geben haben, gantz vnd gar entricht vnd betzalt, auch der edel vnnser besunder lieber Anndre freyherre zu Krayg, so dasselb geslos Gurckfeld von vns innegehabt hat, seinen kayserlichen genaden des nach vnnserm geschäfft vnd beuelhen abtretten, das wir seinen kayserlichen genaden erben vnd nachkommen desselben leibgedinge auch der summ gulden, so vns sein genade dafur geben hat, gantz ledig vnd los sagen wissenlich mit dem briefe, wir vertzeyhen vnd entflahen vns auch fur vns vnd vnnser erben aller der gerechtigkait, so wir an denselben leibgeding gehabt, also das weder wir noch vnnser erben noch yemants von unnserner wegen zu demselben leibgeding vnd geslos Gurckfeld kainerlai gerechtigkait noch zuespruch hinfür mere haben sullen noch wellen. Ob auch zu kunfftigen zeiten aynigerlay briefe oder gerechtigkait desselben leibgedings halben von vns vnnseren erben oder yemants von vnnseren wegen wider sein kayserlich genade seiner genaden erben oder nachkommen furbracht würde, das die iren genaden kain schaden, noch vns vnd vnnseren erben kainen frummen bringen, sunder gantz tode vnd krafftlos sein sollen, vngeuerlich mit vrkund des briefs vnter vnnseren anhangenden innsigl vnd der sachen in gezeugnuss haben wir gebeten den edeln herren Walthasaren von Weysspriach, das er sein innsigl an diesen brief gehanngen hat, doch im vnd allen seinen erben on schaden. Darunter wir vns vnd vnnser erben verpinden, alles das stet vnd war zu halten, so an dem brief geschriben stet. Der geben ist zu Peuscheldorff an montag nach Sand Peter vnd Pauls tage der Heiligen Zwelffboten nach Cristi geburt in vierzehenhunderten vnd newnvndsechtzigistem jaren.

С поља пише: Anno 1469. Verzeichung von frawen Katherina grefin zu Cili vmb das leibgeding auf Gurkhueld.

Др. Алекса Ивић.

КЊИЖЕВНОСТ

ОЦЕНЕ

Стара књижевност у Прегледу српске књижевности Г. Павла Поповића.[1])

Давно објављени Преглед српске књижевности Г. проф. Павла Поповића изашао је из штампе. Ма да на књизи и у књизи нигде није означио, ово је свакако *прва књига* овог Прегледа, јер је у њој израђена само стара, народна и т. зв. дубровачка књижевност. Ја ћу овде говорити само о првом делу ове књиге, о старој књижевности, затим о Уводу, који је управо увод у ту књижевност и о Предговору, у ком је Г. Поповић говорио о методу и својим поступцима при писању ове књиге и о начину рада.

Чудан је Предговор Г. Поповића! У том Предговору говори Г. Поповић или као да сам није никада чуо ни видео како се ради у науци, или као да ми, којима се он у Предговору обраћа, немамо ни појма о томе, шта је то наука и како се научно ради. Г. Поповић наиме пише: „Сматрајући да је за писца оваквог прегледа потребно да, при излагању и оцењивању дела, говори увек по непосредном познавању ствари а не по туђим мишљењима и извештајима, ја сам узео да читам и прегледам дела о којима у овој књизи говорим, и то сам и учинио“ (стр. VII—VIII). Г. Поповић је дакле хтео да пише Историју српске књижевности, па је онда „узео да чита и прегледа дела о којима у овој књизи говори, и то је и учинио“, па је онда сматрао за потребно да и нас о томе обавести, као да нема човека здраве памети и који има ма и најмање појма о томе како се у науци ради, који би у то смео и могао посумњати.

Г. Поповић је дакле хтео да пише Историју српске књижевности, па је онда, вели, узео да чита ту књижевност. Па шта је друго и могао чинити? Замислите једног писца Историје немачке књижевности, који би у Предговору свога дела причао, како је он, кад се решио да пише Историју немачке књижевности, „узео да чита и прегледа дела“ Шилера, Гета и Хајнеа, и како се није само

[1]) Павле Поповић, Преглед српске књижевности. Београд. 1909. Стр. XXIV + 486. (Предговор VII—XXI; Увод 1—7; Стара књижевност 8—75).

тиме задовољио, него је „то и учинио“! Или једног писца Историје енглеске књижевности, који би својим читаоцима објашњавао, како је он, кад је хтео да пише своје дело, „узео да чита и прегледа“ Шекспира и, да не би читаоци посумњали, да је он само „узео“ Шекспира, доказивао да је он заиста „то и учинио“! Или како би напослетку изгледало, кад би Г. Поповић у Предговору новој књижевности специјално истицао, како је он, пре него што је написао историју српске књижевности у XIX веку, прочитао Бранкове и Змајеве песме или Јанкове и Лазаревићеве приповетке!

Још је наивније причање Г. Поповића, које на ово надовезује. Он наставља мало после: „Поред дела, потребно је било читати и расправе о делима“, па напоминьући, како се у последње време појавило много расправа, истиче: „Ја сам узео да и расправе читам и прегледам“ (стр. VIII). Па дабогме да онај који пише историју књижевности мора не само да „чита и прегледа“ расправе, него мора, то се по себи разуме, добро да проучи целу литературу предмета, о коме хоће да пише.

Осим тога Г. Поповић, напоминьући, како се у последње време појавило „врло много расправа, монографија, прилога, сваковрсних публикација“, наставља: „међу њима има, наравно, и слабих, али и слаби могу каткад дати корисне појединости, саопштити какву било тековину научног испитивања“ (стр. VIII). Шта је требала Г. Поповићу ова напомена? Да ли да истакне да је читао чак и оне расправе, које немају велике вредности, или да се оправда што их је читао? У сваком случају је ова напомена нелогична, јер је он вредност појединих расправа могао сазнати, тек пошто је већ прочитао расправу. Он дакле нема зашто да се правда, што је читао и рђаве расправе.

Г. Поповић је после још једном ресумирао све што је рекао о томе, како је он радио своју Историју српске књижевности, овим речима: „Као што се види, књига је ова рађена најпре по читању дела, а по том по читању расправа“ (стр. IX). Наравно да се после овога мора свако запитати: Па како се друкче и може радити овака књига?

Г. Поповић није још био ни овим напоменама задовољан. Он нас је посветио донекле и у тајне свога рада. Истичући, како је „ово ручна практична књига, а не опширно научно излагање, то је требало збити материјал и казивати ствари са мало речи. Тога ради, често је требало најпре за себе опширно изложити ствар, па тек онда (!) из тога изводити овако како је овде изнесено“ (стр. IX). Тако поступање је међутим сасвим проста и обична ствар и тако се готово увек поступа, чак и при састављању обичних предавања у гимназији, а по готову увек при писању сваке расправе.

Могао бих још по неку занимљиву ствар из Предговора истаћи, али хоћу да напоменем само још једну. Г. Поповић пише на XI стр.: „И ако сам мишљења да у оваквим прегледима, што је новији период, то му треба и више пажње показати. . . .“ Ову велику и нову истину прокламовао је недавно и Г. Јован Томић.

*

Само је он хтео да изгледа ученији, па се позвао на „модерну историографију“, доказујући, да модерна историографија захтева да се о ближем времену говори и пише опширније но о старијем. То је добро и тачно, само што то не захтева „модерна историографија“, него — здрава памет, што се тако радило увек и свуда и што су тако радили увек, од најстаријих времена сви писци здраве памети, чак и они бедни византиски хроничари, који су о свему пре имали појма но о „модерној историографији“.

Г. Поповић говори осим тога у свом Предговору још о неким својим поступцима и брани их, ма да се они ничим не могу оправдати. Тако н. п. прича Г. Поповић да је у своју књигу унео само она дела, која се налазе у српској рецензији. Тај свој поступак брани он овако: „Не из каквих шовинистичких побуда, него просто да би се границе српске књижевности јасно и одсечно обележиле, овде су у стару књижевност унесена само дела српске рецензије, пошто само оно у српску књижевност спада што се у тој рецензији налази“ (стр. X). Пре свега Г. Поповић је овде сасвим погрешно употребио појам шовинизма: шовинизам би био да је он *обратно* поступио т. ј. да је у своју књигу унео и оно што је сумњиво и оно што не спада никако у српску књижевност и да је унео и дела којих није никада било у српској редакцији. Ово што је он урадио није шовинизам, ово је рђав критеријум и — хиперкритицизам!

Има дела којих истина нема сачуваних у српској редакцији, али је то већином само пука случајност. Не може бити сумње да је било н. п. и Методијево Житије у српској рецензији, али се оно случајно није сачувало, или бар није до сада нађено ни у једном рукопису. По логици Г. Поповића Житије Методијево смели би унети у своју књижевност само Руси, јер су свих осам до сада познатих рукописа у *руско-словенској* редакцији (в. Dr. F. Pastrnek, Dějiny slovanských apoštolů, 1902, 9—10). Да напоменем одмах овде, да је Г. Поповић погрешно на стр. 35 написао да се Живот Методијев „у старословенском језику налази већ у рукопису 12 века“. Најстарији рукопис Живота Методијева, који је из XII или XIII века, није писан на старословенском, него на рускословенском језику.

Г. Поповић даље сасвим погрешно тврди, да се стара словенска књижевност до краја XII века састоји „само из јеванђеља, октоиха, псалтира итд.“, те да према томе она „и не спада у књижевност у ужем смислу речи“ (стр. IX—X), — јер у тој књижевности сам Г. Поповић наводи и дела која нису баш само „јеванђеља, октоиси, псалтири итд.“ Да је Г. Поповић, осим другога, загледао н. п. у С. Н. Палаузова, Вѣкъ болгарскаго царя Симеона, 1852, стр. 68, 85—9, 111, 118, и особито 135, он свакако не би написао да се стара књижевност састоји „само из јеванђеља, октоиха, псалтира итд“. О нетачности свог тврђења могао се Г. Поповић н. п. уверити и из дела Г. Љуб. Стојановића, Новыя слова Климента словѣнскаго (1905) и из многих других дела. Ја не знам зашто Г. Поповић у

опште из дела Г. Стојановића није употребио дела српске редакције и унео их у своју књигу.

Овим замеркама општег карактера имам да додам још неке. Велика је погрешка и велики недостатак овог Прегледа, што у њему нема нигде општег погледа на политичке прилике, које су утицале на књижевност и њен развитак, ни прегледа самих књижевних прилика и њиховог развитка. Овако како је Г. Поповић овде изнео преглед српске књижевности, она је потпуно нејасна; у њој се не види развитак књижевности, ни важнији моменти и епохе, ни узроци развитка и опадања. Да напоменем н. п. да у овој књизи нигде није истакнут развитак и напредак старе Немањићке државе и утицај тога напретка на развитак књижевности. Исто тако није истакнута пропаст слободних српских држава и утицај живота у ропству на књижевност.

Овако како је Г. Поповић поступио и представио целу ствар — није добро. Није доста после биографије Деспота Стевана Лазаревића од Константина Филозофа (око 1431 год.) рећи: „У 16 веку нема биографа. У 17 веку има један, који се сматра као последњи писац те врсте“ (стр. 57—8), јер је ту по среди једна промена, какве се ретко дешавају у животу народа и држава. Између Константина Филозофа и оних речи: „У 16 веку нема биографа“, лежи читава провалија.

Кад би овај Преглед Г. Поповића био преведен на који стран језик, странац који би га прочитао, а не би иначе знао српску историју, не би врло многе ствари разумео. Он не би разумео ни постанак, ни развитак српске књижевности, ни разне утицаје ни њу, ни њено опадање и пропадање. У друго издање свог Прегледа Г. Поповић свакако мора унети општи поглед на политични, културни и књижевни развитак у српском народу. Овако како је Г. Поповић овде поступио крупна је погрешка, која се свакако мора исправити.

Али осим тога што Г. Поповић није изнео у свом Прегледу развитак политичких, културних и књижевних прилика и догађаја, има у овој књизи још и иначе доста непотпуности. Тако н. п. по мом мишљењу није оправдан поступак Г. Поповића, по коме је изоставио рад старих српских штампарија, јер тај рад спада бар исто онолико у књижевност колико и, рецимо, превод физиолога или тако нешто. Исто је тако требало за XVIII век, који је уопште, наравно уколико он још спада у стару књижевност, кратко обрађен, још много више факата унети, но што је то учинио Г. Поповић. Особито је требало истаћи утицај прилика, који су у српском народу настали од краја XVIII века, када је стара књижевност настављена и у Турској и у Аустрији.

Осим тога Г. Поповић је учинио велику погрешку и у томе, што је у свој Преглед унео само оно што је штампано. То је сасвим некритичан поступак, који се такође у другом издању мора исправити. Штампање н. п. Житија појединих хришћанских светаца, било је сасвим случајно и произвољно: штампана су Житија неких

светаца, која немају великог значаја, а Житија многих знатнијих светаца нису објављена. Г. Поповић се није смео повести за тим произвољним и случајним поступцима, него је требало или штампати према Описима рукописа списак *свих* Житија, или дати општу карактеристику те врсте рада. Овако говорити н. п. доста опширно о св. Ђорђу, зато што је његово Житије случајно штампано, а не говорити о многим другим свецима, чија се Житија налази у старим српским рукописима, али која случајно нису штампана, — нема смисла.

И иначе је у овом Прегледу Г. Поповић по гдешто пропустио. Тако је Г. Поповић у свом Прегледу просто изоставио целу једну оригиналну област старе наше књижевности: он је *изоставио Службе српским свецима*. О службама српским свецима он је написао само ово: „Онде где преводи нису били могућни, нпр. при прослављању народних светаца, дошла је оригинална радња. Тако постоје химне, и нарочито тропари св. Сави, св. Симеуну, и многим другим српским свецима“ (стр. 14). То је све што је Г. Поповић имао да каже о тако важној грани старе наше књижевности, о службама српским свецима, које су пуне поезије, о старој нашој лирици, јединој области старе српске књижевности, која заслужује да уђе и у књижевност у ужем смислу! Ја ћу можда имати прилике да другом приликом покажем значај и вредност те врсте старе наше књижевности; овде хоћу само да истакнем да је Г. Поповић учинио велику погрешку што је изоставио овако једну важну грану књижевну. Ја се управо чудим како је Г. Поповић превидео н. п. службу св. Сави у Споменику III, стр. 167, или службу преносу тела св. Саве у Гласнику 63, стр. 20!

Да је наша стара књижевност постала под утицајем византиске књижевности, то је врло позната ствар. То је знао наравно и Г. Поповић и добро је то истакао, и ако је стара наша књижевност врло далеко од тога да „представља, сумарно казано, византиску књижевност у маломе“ (стр. 10) — као што мисли Г. Поповић. Али баш зато што је наша стара књижевност постала под утицајем византиске књижевности, потребно је да онај, који хоће да пише о старој нашој књижевности, добро проучи византиску књижевност. За таки случај није доста овлаш прочитати капитално Крумбахерово дело, него осим тога треба добро проучити и све оне томове Byzantinische Zeitschrift-a и оне многобројне монографије о том предмету, које се помињу не само у Крумбахеровој књизи, него и оне, које су изашле *после тога*. Г. Поповић као да није био свестан свега тога, кад је н. п. написао, да о „романима и приповеткама постоји велика литература (она је сва [!] забележена у Крумбахера)“ (стр. 380). Крумбахерово дело изашло је пре дванаест година, а од тога је времена о разним предметима, о којима Крумбахер говори, па дакле и о романима и приповеткама, изашло толико расправа, да се мишљење о појединим стварима сасвим изменило. Довољно је погледати у Регистар за Byz. Zeitschr. I—XII од Р. Магс-а, па да се види, колико је о појединим ствa-

рима, о којима Г. Поповић говори, писано после Крумбахерове књиге, само до 1903 год.!

Но ја о томе нећу говорити, него хоћу да покажем како Г. Поповић у опште слабо зна византиске ствари и како због тога често није разумео Крумбахера, или је чак тврдио оно о чему се у Крумбахеровој књизи не говори. Тако Г. Поповић прича о томе, како „се образовао с једне стране канон, а с друге апокрифи“ (стр. 24), па наводећи поимснце шта је све узето у канон, тврди: „Све друго оглашено је за апокрифе“. То је нетачно. Проф. A. Ehrhard пише о томе у Крумбахеровој књизи јасно: Die griechische Kirche empfang nicht einmal das Bedürfnis, einen definitiven Abschluss des Kanons der hl. Schrift zu gewinnen, — па наводи, како се у одређењу канонских списа не слажу међу собом ни најважнији византиски писци. Исто је тако погрешно што Г. Поповић пише за Физиолога, да се „јавља доста позно“ у византиској књижевности, јер Крумбахер пише на стр. 875 баш обратно, да се то дело јавља у византиској књижевности можда већ у II, а свакако већ у III веку.

Поводећи се за Крумбахером а игноришући све што је после Крумбахерове књиге урађено, Г. Поповић је н. п. у ономе што је написао о Хамартолу (стр. 61) учинио неколико погрешака. Кад је Крумбахер издао своју књигу (1897), није научна критика још била испитала и оценила све Хамартолове рукописе; тако су многе ствари о Хамартолу, и покрај одличне студије Хиршове, остале нејасне и нерешене. Сада је међутим питање о тој занимљивој хроници решено. Познати C. De Boor издао је Хамартола у новом критичком издању 1904 год., те је сада много што шта јасно и сигурно што пре није било. Тако је сада сигурно да се та хроника не зове *мала* хроника, како пише Г. Поповић и да она не обухвата време до 842, него до 867 год. (Изд. De Boor, II, 801). Да то сазна Г. Поповић није морао имати у рукама баш само издање De Boor-ово, могао је то сазнати и из Byz. Zeitschrift-a.

Наивна је напомена Г. Поповића да српски летописи „за општи део. . . . црпу вероватно из византиских хроника“ (стр. 66), јер да је Г. Поповић разгледао белешке код Крумбахера на стр. 395—8 или Хамартола у поменутом издању на стр. 804 или Хронику Патријарха Нићифора (Ed. De Boor, 1880, 218—34), он би нашао несумњиве изворе за општи део у српским летописима, и не би писао, да је тај део *постао* у XIV веку (стр. 69), него да је у то доба *преведен*.

Напослетку што Г. Поповић не познаје добро Византију и византиску књижевност и њен утицај на нашу литературу, то би се још могло и разумети и извинити. Много је незгоднија ствар што Г. Поповић не зна доста српске ствари.

Пре свега је за писца књижевне историје потребно да зна целокупну прошлост народа о чијој књижевности хоће да пише. Г. Поповић је међутим показао да врло слабо познаје политичку историју српску, кад је могао ово написати: „С постанком велике,

уједињене државе српске, која иде од краја 12 века, постаје и српска књижевност“ (стр. 8). У овој реченици је готово свака реч нетачна, јер: нити је Немањина држава била велика, нити је била уједињена, нити она „иде“ од краја XII века, нити *онда* „постаје“ српска књижевност. Ја чак ево признајем, да не знам шта управо значи: „постанак уједињене државе српске“. Свака је држава уједињена! Ја не могу да замислим, да је Г. Поповић хтео рећи да је Немања извео уједињење српскога народа!

Српска књижевност је међутим постала свакако пре тога, јер има један српски светац из XI века, кога и Г. Поповић на стр. 37 помиње, и тај светац имао је свој liber gestorum, који је свакако био писан на српском језику, као што се помиње у грчким књигама у XVII веку. Само се по речима Г. Поповића на том месту види, да он не зна да је прича о Владимиру и Косари сачувана у Дукљаниновој хроници. Осим тога Житија и Јована Рилског и Јоакима Сарандапорског, па вероватно, и Иларијона Меглонског постала су при крају XII века, а већ оно дело за које Дукљанин прича, да су га његови суграђани молили да га ex sclavonica littere verterem in latinam, свакако је постало пре Немање.

Као што се види има доста доказа, да је српска књижевност старија од краја XII века.

Непознавање наше старе књижевности у детаљима навело је Г. Поповића на многе погрешке, које вероватно не би био учинио да је боље и више систематски радио свој посао и да има више позитивног знања из старе наше књижевности. Тих је погрешака врло много. Ја ћу навести само неке од њих, које су више карактеристичне.

Велику је погрешку учинио Г. Поповић кад је тврдио да се стара књижевност после краја XV века продужује „у врло слабој радњи“ (стр. 6). То је сасвим погрешно. Ја мислим да књижевна продукција старе књижевности није под Турцима ништа слабија, него што је била у Немањићкој држави, ако није јача. Истина за то време има мало биографија, којих је доста у XIII, XIV и XV веку, али зато имамо у то доба Летописе, Хронографе, Родослове и Историје, којих у доба слободне државе нема. Преводнички рад је у то доба бар исто толико јак као и у старије доба, а преписачки је свакако и јачи. У то доба има доста и прерада и нових оригиналних књижевних дела, у два-три маха јавља се мала књижевна ренесанса, а у појединим манастирима је у појединим временима врло жив и интензиван књижевни рад.

Поменуо сам већ да је Г. Поповић изоставио у свом Прегледу много што-шта што није никако требало изоставити. Осим тога што је изоставио сва дела која се не налазе или која нису објављена у српској редакцији и што је изоставио сва дела која су поменута, али која нису у целини штампана, он је изоставио све Службе српским свецима, дакле целу једну врсту књижевну и то баш ону која можда једино у старој нашој литератури спада у праву књижевност. Осим тога Г. Поповић је н. п. изо-

ставио важну и занимљиву биографију монаха Исаија (Гласник 56, 1884, 70) и исто тако важну биографију патријарха Јеврема (Starine 16, 18—35). Изоставио је даље да помене чувену расправу Црнорисца Храбра о словима словенским, без сумње због тога што није знао да је та расправа и сачувана и објављена и у српској редакцији (Гласник 56, 1882, 94; Ст. Новаковић, Примери, 1907). итд.

Има много места, из којих се види да је Г. Поповић небрижљиво читао многа дела старе наше књижевности, јер је у препричавању садржине појединих дела учинио врло много погрешака. Тако н. п. Г. Поповић пише, да је студенички типик „исте величине које и типик хиландарски, и истога текста у главама 4—43“ (стр. 40). То је међутим сасвим нетачно. Проф. Јиречек је у свом предговору студеничког типика сасвим јасно и тачно казао, да су у оба типика „потпуно једнаке . . . главе 4—9, 14—26, 29—34, 36—41 и 43“ (Гласник 40, 1874, 137), па је онда навео где су и зашто разлике, истичући особито да је „сасвим различна глава 13, о постављању игумана, доста важна за старосрпску историју“. Не стоји дакле ствар онако како је представио Г. Поповић. Г. Поповић је у осталом одмах на идућој страни опровргао своју тврдњу, да је студенички типик „исте величине које и типик хиландарски, и истога текста у главама 4—43“, јер тврди да је студенички типик постао од хиландарског „разрадом“.

Говорећи о биографији Немањиној од св. Саве, Г. Поповић пише: „Биографија ова одликује се од осталих наших и тим што се у њој за неке догађаје бележе и године кад су се десили, док друге, идући у том за византиским узорима, махом тога немају“ (стр. 42). И овде је све погрешно. Пре свега је Иван Павловић са разлогом доказивао, да је већина хронолишких бележака у Савином делу — доцнији додатак (Гласник 47, 284), друго, биографија Деспота Стевана Лазаревића, ма да је „ишла за византиским узорима“, има врло много хронолошких података.

У садржини биографије Немањине од Стевана Првовенчаног има такође неколико погрешака. Тако н. п. о односима с Грцима прича се тамо после а не пре борбе с браћом и истраге богомила, или бар и после тога, што Г. Поповић не помиње. Г. Поповић је нападај бугарско-латински на Рашку поделио својевољно на два напада ја; Стреза је назвао Добромиром, што је погрешно и о чему наравно код Првовенчаног нема помена; при помену последњег напада ја на Рашку, који је код Првовенчаног описан, просто је изоставио Латине и цара Хенрика и рекао да је на Рашку напао „угарски краљ Андрија“, а то је био комбинован напада ј Латина и Мађара, о коме Првовенчани прича врло детаљно.

Тако је Г. Поповић изоставио готово цео опис живота Драгутинова после оставке на престолу (стр. 49), он чак и не помиње Драгутинову владу после абдикације. Живот Стевана Дечанског нису писали „настављачи Данилови“ (стр. 50), него ученик Данилов. Г. Поповић на два места тврди, да у Животу Стевана Дечанског

„нема нигде примера ни изреке из библије“ (стр. 50). То је сасвим нетачно, јер у тој биографији има навода из св. писма као и у другим биографијама (у првих шест реда има четири навода!). Нетачно је да је Јаниһије постао од епископа архиепископ (стр. 52), јер је он за архиепископа изабран као игуман студенички. Нетачно је да „старији летописи“, као што тврди Г. Поповић, „хронолошких датâ немају, или их имају врло мало“ (стр. 68), јер н. п. т. зв. Врхобрезнички Летопис дакле један од „старијих“ летописа, на непуној страни и по има забележених за разне догађаје *десет* година (Споменик 3, 98—9). Г. Поповић пише, да су Летописи можда постали из записа на типицима „који већ 1416 садрже белешке о смрти владалаца и архиепископа, и о васељенским саборима“ (стр. 69). Г. Поповић је то казао по ономе што је прочитао у Archiv-у 23, 620 и д., али да је загледао у Starine, 5, 1873, 3—6 или у трећу књигу Записа Г. Љуб. Стојановића стр. 67—70, он би видео да типици имају поменуте белешке не „већ 1416“, него већ 1382 год.

Услед тога што не познаје добро стару нашу књижевност, Г. Поповић је у неким стварима начинио велику збрку и пометњу, наравно у првом реду због тога, што њему самом није много штошта било јасно. Особито је велика забуна код Г. Поповића у дефиницији и подели хагиографије и биографије у старој нашој књижевности. На стр. XII у Предговору Г. Поповић пише, да је у своју књигу унео „апокрифне и хагиографске списе“, а одмах затим пише да је „поред тога“ унео и „старе српске биографије“. Он дакле ту двоји хагиографске списе од српских биографија. Исто тако он на 11 стр. сасвим двоји хагиографију и биографије. Говорећи после на стр. 30—1 подробније о хагиографији, Г. Поповић пише, да се хагиографски списи „односе или на свеце *туђе*, грчке, источне, опште, или на свеце *домаће*, српске, југословенске, словенске“. По томе дакле у хагиографију спадају и списи о српским свецима. Према томе свакако Г. Поповић и пише на стр. 61 да старе српске биографије „спадају у хагиографију“! То је пре свега у противречности с оним што је напред неколико пута истицао, да је друго хагиографија а друго да су биографије. Међутим је све то погрешно, и Г. Поповић је у питању о биографијама и хагиографији направио збрку, коју је врло тешко расплести.

Г. Поповић је дакле прво одвојио хагиографију од старих српских биографија, онда је хагиографске списе поделио на дела о страним и дела о српским свецима, па је онда побројао дела једне и друге врсте. Од хагиографских списа о српским свецима, ту су наведена Житија Јоакима Сарандапорског, Јована Владимира и Петра Коришког (стр. 36—7). У биографије су метнута сва остала дела. Наравно да је то погрешно и неконзеквентно. Зашто н. пр. Житије Јована Владимира, кнеза зетског, да иде у хагиографију, а Житије Немањино, Милутиново итд. да иде у биографије? Зашто Житије Петра Коришког да иде у хагиографију, а Житије његових савременика Саве III, Никодима и Данила II да буде у биографијама?

Ту нема ни системе, ни логике, ни смисла. Кад је Г. Поповић мишљења да старе српске биографије „спадају у хагиографију“, што их онда није просто метнуо у хагиографију, особито кад је хагиографске списе поделио на оне који говоре о страним и оне који говоре о словенским и српским свецима.

Али је још много већу погрешку учинио Г. Поповић кад је написао да „старе српске биографије . . . . . спадају у хагиографију“ (стр. 61). Дакле Живот Деспота Стевана Лазаревића, који није канонизиран, спада у хагиографију?! Или Живот цара Душана спада у хагиографију?!

Како је у опште радио Г. Поповић показује овај карактеристичан случај. Говорећи о Физијологу Г. Поповић пише, да је та књига „фантастична и симболична, као што су фантастичне и симболичне фигуре на порталима средњевековних цркава и на иницијалима у рукописима истога времена“ (стр. 16). Пре свега Г. Поповић је код овог поређења с порталима и иницијалима требао метнути наводнице, кад је то иначе увек чинио, али је много важније што Крумбахер, од кога је узето то поређење, не каже оно што каже Г. Поповић, већ сасвим нешто друго. Крумбахер наиме пише (стр. 874): „Die Spuren des Physiologus blicken uns an Portalen und Kanzeln romanischer und frühgothischer Dome, in Randzeichnungen und Initialen aller Handschriften allenthalben wohl erkennbar entgegen“. Као што се види Г. Поповић је узео наведене речи из Крумбахера, али Крумбахер не каже да је Физијолог књига „фантастична и симболична, *као што су* фантастичне и симболичне фигуре на порталима средњевековних цркава и на иницијалима у рукописима истог времена“, него Крумбахер јасно каже да се *трагови* Физијолога налазе на порталима и у иницијалима! То је сасвим нешто друго но што је казао Г. Поповић.

Од крупнијих погрешака Г. Поповића навешћу само још једну. У Примедбама на крају књиге (стр. 375 и д.), које је назвао „Издања и расправе“, Г. Поповић пише на стр. 397 о Хамартолу само ово: „*Хамартол*, у ркп. (в. Šaf. Gesch. d. südsl. Lit. III 234—5)“. По Г. Поповићу дакле Хамартол је још у рукопису. Г. Поповић се позива на Шафарика. Дабогме, онда кад је Шафарик писао, пре скоро осамдесет година, српски превод Хамартола био је још у рукопису, или *има већ тридесет година, како је то дело издано*, у три књиге, у Петрограду 1878—81 год.

Сам факт што Г. Поповић није знао за издање Хамартола и што је мислио да је то дело још неиздано, не би био тако важан. То је напослетку незнање једног детаља, које се може и разумети и извинити. Али је тај факт важан и карактеристичан стога, што је Г. Поповић могао сазнати о издању српског Хамартола на много места у књигама, које је он имао у рукама и којима се служио. Тако је Г. Поповић могао наћи белешку о издању Хамартола у Јагићевом Archiv-у 4, 1880, 648 и у Archiv-у 6, 1882, 133, а могао је о томе наћи белешку и код Љуб. Стојановића у Записима и

Натписима I, 50. Али је најкуриозније, да српско издање Хамартола помиње и Крумбахер, по коме је Г. Поповић радио белешку о Хамартолу. Крумбахер пише на стр. 357: Die aus dem Jahre 1386 stammende serbische Uebersetzung des Georgios wurde ediert von der russischen Gesellschaft der Bibliophilen, 3 Bände. Petersburg 1878—81; s. den Bericht von V. Jagić, Arch. slav. Philol. 4 (1880) 648 und 6 (1882) 133. У тим примедбама Г. Поповића на крају књиге има у осталом и иначе врло много погрешака и непотпуности.

Напослетку морам поменути још једну ствар. То је стил Г. Поповића. Г. Поповић по некад употребљава изразе, који се обично не употребљавају и које вероватно нико не би употребио. Осим тога има код Г. Поповића и непотребних и нетачних и тривијалних израза.

Сасвим је погрешно говорити н. п. о историском „моменту“ стварања југословенске и исто тако о „моменту“ стварања старе српске књижевности (стр. 1—2). Исто је тако незгодно рећи и ово: Словенски апостоли „преведу најпотребније свештене књиге грчке на језик маћедонских Словена, на једно *нарочито* југословенско наречје које је живело негде између Солуна и Цариграда“ (стр. 3). Замислите како би изгледало кад би се казало да је Вук Караџић писао на једном *нарочитом* наречју! — Исто је тако необично и незгодно рећи: „Словенска служба није била организована“ (стр. 4). — На стр. 13 Г. Поповић пише: „Све химне старе црквене поезије византиске преведене су, може се рећи, у нас“. Шта ће ту оно „може се рећи“? У осталом ту је учињена и стварна погрешка, као и у другој реченици одмах за тим, где Г. Поповић каже, да је Роман „без мало (!) први византиски песник по времену“.

Нелогично је и оно што је Г. Поповић написао на стр. 63, да хронографи „противно хроникама садрже и словенску историју“. Хронике су византиска дела, а хронографи словенска, те је сасвим природно да византиске хронике не говоре подробно о словенској историји, као што је опет природно да хронографи о њој говоре. Шта ће ту онда оно „противно“?

Г. Поповић пише на стр. 390 у Примедбама да „текст (Живота св. Јована Владимира) није очуван ни издан“. А зар би могао бити издан, кад није очуван? — Чудан је и израз да се српска књижевност „може поделити у четири велике области“ (стр. 6). Одмах затим Г. Поповић дели те четири „области“ по — времену! Чудан је и овде стил: Цамблак оде у Молдавију, где „оста до 1410, после чега умре“ (стр. 53).

Али је у том погледу ипак најкуриозније оно место, где Г. Поповић прича, како је „словенска књижевност, писана језиком и буквицом у (!) којима су је Ћирило и Методије засновали, живела дуго таква (!), и ширила се десно (!) у зетско Приморје, лево (!) у Бугарску. . . .“ (стр. 5). Ко тако још говори и сме да говори?

Све ово што сам о старој књижевности у Прегледу Г. Поповића казао, мислим да показује доста јасно да је стара наша књижевност у овој књизи, и ако представља донекле напредак у по-

неком правцу, израђена доста овлаш и без довољно спреме и разумевања. Г. Поповић, чија је необична вредноћа и велика симпатична љубав и преданост науци добро позната, мора још много радити на старој нашој књижевности, ако хоће да она у другом издању, које мора бити не прерађено, него сасвим наново израђено, буде тачна и добра.

Ст. Станојевић.

Јован Скерлић, Српска књижевност у XVIII веку. 1909. Стр. XIII + 481. Цена 6 динара. (Издање српске краљевске академије).

Г. Скерлић је пре четири године издао једно велико дело о Омладини и њеној књижевности (1906, стр. XV + 557). Кад сам ту књигу Г. Скерлића прочитао, ја сам се био решио да напишем опширну критику на њу, јер сам у њој видео, да Г. Скерлић свој, неоспорно велики, таленат почиње да злоупотребљава. Ја сам у критици хтео да истакнем, да Г. Скерлић има много талента, али да тај таленат још није обрађен методском спремом, да он због малог обима знања не даје ни близу онолико колико би могао дати, и да Г. Скерлић мора још много да ради и да учи, ако хоће да наука има праве и трајне користи од његових дела. Неки пријатељи моји и Г. Скерлићеви наговорили су ме тада да не напишем намеравану оцену. Сада се кајем што сам их онда послушао. Да сам онда то учинио, можда бих уштедео ову оцену, или бар она вероватно не би овака била. Јер сада је болест ухватила дубљег корена и почела је узимати веће размере.

Све особине Г. Скерлића, и добре и рђаве, јасно су изражене и у овој његовој књизи, само су оне овде, ако је могуће, још потенциране. Таленат Г. Скерлића развио се, његова је ерудиција знатно већа но што је била, али његово сасвим недовољно знање, често и најобичнијих факата, његова безобзирна брзина при раду, површност у проучавању и одсуство методске спреме и методског рада, — добили су и у овој његовој књизи толико превласт над талентом, да ово дело у сваком погледу далеко заостаје за оним што Г. Скерлић по својим способностима може дати.

Већ сам натпис књиге је нетачан. Г. Скерлић је назвао своју књигу „Српска књижевност у XVIII веку“, међутим он говори у њој само о књижевности Срба у Угарској. Г. Скерлић није узео на ум или није знао да је у то доба било врло много књижевнога рада и у осталим српским областима. Из тога доба има врло много преписа, нових превода, прерада и нових оригиналних радова, занимљивих и врло важних. Није ни у ово, и ако најгоре време, била у Турској само пустош, као што замишља Г. Скерлић, него се и онда још увек радило и на књижевности, много више но што се то обично мисли. Онај који пише о српској књижевности у XVIII веку мора то знати и о том опширно говорити. О ономе што се на књижевности радило ван Угарске, Г. Скерлић не говори готово ништа. А тога је рада било доста. Тако је н. п. 1722 год. Висарион „дескал патријарха српског кир Мојсеја“ саставио једну врло заним-

љиву песму „сабору цркве сарајевске“ (Гласник 38, 1873, 174—7). Та је песма једна од најстаријих у нашој уметничкој поезији и о њој је свакако требало говорити у књизи, у којој се на тридесет табака говори о српској књижевности у XVIII веку. Исто је тако требало говорити о Опису српских земаља патријарха Василија Бркића итд.

Г. Скерлић је осим тога игнорисао готово цео историјографски рад у нас у XVIII веку, а тај је рад био и обимом и садржином врло важан. Т. зв. Троношки летопис, Општи лист пећски, Историја царева српских итд. спадају у врло важне производе српске књижевности XVIII века, а о њима се у овој књизи, која има натпис „Српска књижевност у XVIII веку“, готово ништа не говори. Ја не могу овде наравно подробно наводити шта је све Г. Скерлић изоставио; хоћу само да истакнем, да је изоставио знатан део књижевног рада српског у XVIII веку, јер је просто игнорисао цео књижевни рад Срба у Турској, а тај је рад и обимом и садржином врло важан и њему се мора дати доста места у Историји српске књижевности у XVIII веку.

Кад човек на душак прочита ову књигу мора запазити широку концепцију и план на врло пространој основи. У томе је необично јако истакнут таленат Г. Скерлића. Он је тачно знао шта хоће и јасно видео шта и како треба да ради. Али он није имао стрпљења да дуго, а можда није имао ни доста методског образовања, да систематски ради на теми, коју је изабрао. Он је брзо и лако схватио свој задатак, али га је исто тако лако и брзо и израдио, без довољно спреме и без довољне студије. Требало је да је Г. Скерлић још много и дуго радио на проучавању XVIII века у свима правцима, пре него што је почео да пише ову своју књигу. Онда би можда био избегао многе и грубе погрешке и цела књига не би била израђена овако површно, без доста знања и, баш због тога, често без много разумевања.

За сваки рад потребна су извесна општа знања. За све врсте историских радова то је можда још потребније но код других послова. Г. Скерлићу међутим та општа знања често недостају. Довољно је отворити ма коју страну где се говори н. п. о прошлости нашега народа, па да се види како Г. Скерлић мало или управо ни мало не зна српску историју. Занимљиво је констатовати, да сви наши научници са врло малим изузетком, који се баве студијом појединих области српске науке у прошлости и садашњости, врло рђаво знају прошлост нашега народа.

Г. Скерлић нема н. п. ни појма о приликама и стању нашег народа под Турцима и о менама, кроз које је он прошао за три и по века робовања. Он не зна да прилике нису увек и нису свуда биле исте и да нису увек и свуда биле онако црне и очајне, како се то стереотипно и отрцаним фразама обично описивало у старијим историским књигама. Г. Скерлић још стоји на становишту тих књига пре четрдесет година, замишља стање под Турцима једнолико и црта га обичним, отрцаним фразама, а не зна да се

и онда стално све мењало и да је велика разлика у свему између XVI века, када је Турска била у напону своје снаге, добро организована и добро дисциплинисана, и XVIII века, када је потпуна анархија обузимала целу државу. Г. Скерлић не зна још више, он не зна да су Срби од средине XVI века имали своју црквену организацију, која је била одлично изведена и која је вршила врло јак утицај на цео народ.

Исто је тако Г. Скерлићу сасвим непознато стање наше књижевности у XVI и XVII веку. Није онда била баш увек и свуда пустош и мртвило као што то мисли Г. Скерлић. Напротив, било је онда много више рада и живота, но што се то обично пише и замишља. У опште је *све* оно што је Г. Скерлић у овој књизи написао о добу пре XVIII века сасвим погрешно. Није истина н. п. да је стара књижевност тек „од краја XIV и у првим десетинаиа XV века . . . почела у неколико губити свој искључиво црквени обредни карактер“, нити је истина да се тек у то доба „књиге почињу читати и ван манастирских зидина“. Исто је тако нетачно да је „XVI и XVII век наше народне прошлости . . . . . најгоре доба које је наш народ претурио преко главе“, нити је онда била „патријаршија укинута“ (ср. и стр. 119: „није било ни политичке ни верске организације“) нити су „цркве и манастири или порушени или опали, њихова добра одузета“. Све је то скроз погрешно. Г. Скерлић пише даље како су у то доба „калуђери, који су дотле једини (!?) радили на књижевности, принуђени . . . да копају земљу . . .“, те онда истиче, како је „1573 путник Герлах видео у Србији босоноге попове и београдског проту како живи од бојаџијског заната“, а не зна да су калуђери копали земљу и за време цара Душана и да су попови и онда ишли босоноги и бавили се занатима. После тога Г. Скерлић наставља: „Такви црквени људи не само да нису могли радити на књижевности“. . . . А шта су радили они штампари у XVI и XVII веку, а патријарх Пајсије, а писци оних силних књига у то доба, а писци хроника и хронографа и летописа?

Није стара наша књижевност била „угушена“ у XVI и XVII веку као што тврди Г. Скерлић, него је она у то доба била доста жива и радило се много више но што мисли Г. Скерлић. Слика, какву је Г. Скерлић дао за XVI и XVII век, била би приближно верна само за XVIII век; а врло је велика разлика у приликама код Срба у Турској у XVI и XVII и XVIII веку.

Да све то није Г. Скерлићу случајно изашло из пера види се по том што он те мисли понавља. На стр. 147 пише: „У XVI и XVII веку, у доба када су нестали последњи трагови српске државе, нарочито када је пећска патријаршија укинута и када су штампарије престале радити“. . . . Све је то нетачно. Патријаршија је обновљена 1557 год. а штампарије су престале радити у XVII веку. Исто је тако рђаво оно што је у истом правцу речено на 194 стр.: „У вековима расула и општега назатка, у XVI и XVII, готово била је прекинута већ створена књижевна традиција српска“.

Исто је тако погрешно и готово све оно што је Г. Скерлић написао о Србима у Угарској у старије време. Г. Скерлић не зна ни о Србима у Угарској пре XVIII века ништа или готово ништа. Г. Скерлићу су изгледа сасвим непозната факта, да је Срба тамо било још од доласка њихова на Балканско Полуострво и да их је тамо доста било и пре доласка Турака, а да су миграције од XV века само јако појачавале српски живаљ, који је тамо већ давно био насељен. Стога је готово све што је Г. Скерлић написао о Србима у Угарској до XVIII века, погрешно и нетачно. Колико је наивна н. п. ова реченица: „Већ у првој половини XVII века у границама круповине Св. Стевана налази се приличан број српскога становништва". Исто је тако оно што је написано на стр. 31: „Већ у првим годинама XVIII века, међу Србима се јавља радан и имућан трговачки и занатлијски сталеж", и мало даље: „Одмах после сеобе има предузимљивих и имућних српских трговаца у местима Горње Угарске". Г. Скерлић стално зове Темишварски сабор „знаменитим" (стр. 33; ср. 401—2), међутим тај сабор, баш према његовим погледима о положају Срба у Угарској и о односу њихову према Бечу и према Мађарима, није баш много знаменит.

Гдегод је Г. Скерлић хтео да говори о прошлости нашега народа, он је готово редовно грешио. Тако он пише на стр. 46: „У XVII веку српске земље биле су стално поприште великих борба између Турске и Западне Европе". Борбе су биле у српским земљама као што је познато тек *крајем* XVII века. По Г. Скерлићу је (стр. 178) Карловачки Мир био 1738 год.! Да напоменем овде још узгред, да Русија није у XII веку била под Татарима, као што пише Г. Скерлић на стр. 146, и да нема „непроменьивих закона историјскога развитка", као што тврди Г. Скерлић на стр. 394.

Колико Г. Скерлић мало познаје прошлост нашега народа и живот његов у прошлости, види се из његова тврђења, да пре Доситеја „између појединих делова српскога народа (нема) никакве везе, готово никаквог заједничког осећања" и одмах за тим: „Око 1780 године, српско осећање ограничено је само на православне Србе у Угарској" (стр. 405). Исто тако и на стр. 421: „До њега (Доситеја) српски национализам био је чисто вероисповедног карактера и обухватао Србе у Карловачкој Митрополији".

Г. Скерлић даје врло рђаву сведоџбу српском национализму и народној свести. Али срећом Г. Скерлић не зна те ствари. Пре свега турско доба није уништавало националну свест код нас, као што изгледа мисли Г. Скерлић, него ју је на против јачало, и свест о народној заједници ухватила је баш у то доба најаче корена. Песма о Маргити и Рајку постала је пре Доситеја. А да та свест није била ограничена на Србе у Угарској, о томе има доста података. Дечански архимандрит Јован пише 1745 год.: „О Сербьи бедни! Где свјати краљи и цари наши? Славу и чест, храброст камо оправисте? Все ограби завист проклета!" (Записи бр. 2912; II, 149). Год. 1760 пише опет један архимандрит у Турској: „О каковаго сана и прекраснаго цвета, на што оконча сја скиптр

царств серпских; все ограби завист проклета! О рано неисцелна!“ (Записи бр. 3160; II, 199).

Један је велики недостатак Г. Скерлића у томе што он не зна добро језике. Што не зна грчки (стр. 187, 265, 365, 371) и латински (стр 31, 240), па и мађарски (стр. 49, 451) и што ту греши, то би му се још и могло опростити. Али он прави управо скандалозне погрешке и у немачком (стр. 382; ср. Омладина 41, 195, 364, 365, 481) и у руском (стр. 208; ср. Глас 78, 169) и у талијанском (ср. Омладина 151, 239) и у српско-словенском (стр. 53; ср. Омладина 43, 335).

Незнање Г. Скерлића је кадикад заиста чудновато. Тако Г. Скерлић пише на стр. 196: „Око 1730 године завлађује код нас у цркви, школи и књижевности руско-словенски језик, познат под обичнијим именом славјано-сербскаго језика“! (Ср. и стр. 207: „Између два језика није више било битне разлике“). На стр. 214 је азбука-правопис: „И у погледу правописа јављају се код Срба у другој половини XVIII века јасне реформаторске тежње, на име, место црквене азбуке узима се грађанска азбука“. Исто је тако сасвим погрешно тврђење Г. Скерлића, да је борба о *језик* и *азбуку* испунила „целу прву половину XIX века, завршивши се најзад пуном победом народнога језика и грађанске азбуке“ (стр. 217). Види се да Г. Скерлић нема појма о томе око чега се водила борба у првој половини XIX века.

Један од главних узрока што је ова књига испала овака, то је необична брзина у раду Г. Скерлића. Немогуће је са знањем и спремом, којом располаже Г. Скерлић, за тако кратко време тако много написати. Г. Скерлић то постиже само тако, што ради све на двоје на троје, све у хитњи и на јуриш. Г. Скерлић има велики таленат и може можда брже и лакше свладати материјал но многи други, али сваки таленат има граница и оно што је немогуће не може ни Г. Скерлић. За Г. Скерлића је у осталом и боље да се многе ствари у његовим делима одбију на брз рад, него да се тумаче на други начин.

Зар није брз и непажљив рад, у коме има н. п. оваквих ствари. На стр. 7 говори Г. Скерлић о стању под Турцима, па за доказ, како „сада (т. ј. у турско доба) нестаје“ књига, наводи један запис из 1444 год. На стр. 202 каже Г. Скерлић, према речима М. Јакшића: „. . . правила, која је Ненадовић . . . . у Гомирју за клир издао“, — ово: „Павле Ненадовић . . . када је још био владика у Гомирју. . . .“ На стр. 374 помиње Г. Скерлић познато дело Баронијево „које је изашло у Риму, од 1588 до 1607 године“, па наставља: „То је дело католичке учености, католички одговор на многобројне антипапске и антикатоличке публикације протестаната у XVII и XVIII веку“. Дело које је довршено 1607 год., дакле у почетку XVII века, одговор је шо томе, на публикације у XVII и XVIII веку!

Уз друге ствари та је брзина при раду и један од најважнијих разлога што је Г. Скерлић кадикад некритичан, као што могу

бити некритични само лошији писци. Тако Г. Скерлић пише на стр. 229 за Јеротија Рачанина, да је „лаковеран и празноверан; верује да постоји бакарно гувно на Овчјем (баш Овчјем!) Пољу". Дакле Јеротије је лаковеран, он верује да постоји бакарно гувно! Сиромах Јеротије! Као да је знао да ће га обедити српски научник у XX веку, толико је метнуо ограда у причи о бакарном гувну. Ево шта он о томе каже: „И ту нам *казиваше*, кад су најпре Срби из преко мора прешли . . . . . те су најпре на Овче Поље пали, и ту *кажу* сковали од бакра гумно, а *веле*, не умели врћи на земљи, и *кажу* и до данас стоји засуто земљеју, и *веле*, да хоће велико крвопролитије ту бити. . . ." (Гласник 31, 299). Јеротије је и иначе рђаво прошао код Г. Скерлића. Одмах затим он пише: „Као у опште код примитивних људи, њега не занимају природне лепоте земаља кроз које путује". И то је сасвим нетачно. Баш о Овчем Пољу Јеротије пише: „И туду видел красну земљу, лепа поља и жита, и виногради, и овоштија многоразлична, и лепе реке теку из планина, и источници студени и чести, и градови се вију и села. . . ."

Класичан пример некритичности показао је Г. Скерлић на стр. 287. Говорећи о Јулинчевој Историји, он пише: „Како Бранковићеве кронике нису штампане, није могућно закључити колико је позајмљивао из њих. Али несумљиво да се служио много, и да је цела његова књига само један прост извод из Бранковића". Дакле „није могућно закључити колико је позајмљивао" Јулинац из Бранковића, али је „несумњиво . . . . . да је цела његова књига само један прост извод из Бранковића"!

Још је куриозија ова ствар. Г. Скерлић је у Гласу Академије штампао једну расправу о Мушкатировићу. На ту расправу написао је Г. Ј. Радонић критику у 256 Летопису и изнео је тамо неке погрешке и недостатке у расправи. У литератури о Мушкатировићу Г. Скерлић упућује на „допуне Др. Јована Радонића", али је у тексту ипак оставио неисправљене многе ствари, које је Г. Радонић у својој критици са разлогом навео као погрешне! Исто је тако чудно кад Г. Скерлић пише како беседе Гаврила Стефановића „не може обићи", осим других ни „културни историчар који проучава живот српскога народа у појединим тренутцима" (стр. 236), а сам Г. Скерлић напред у књизи, где говори о културним приликама код Срба у Угарској, није употребио те беседе.

Брзим радом само могу се протумачити и контрадикције, и нелогичности, које се по гдегде у књизи налазе. Тако н. п. Г. Скерлић на стр. 66—8 прича о учешћу Срба официра у јавном животу Срба у Угарској, па помиње поименце енергично држање њихово у питању о Манастиру Марчи 1753 год. и одважно држање ђенерала Микашиновића, који је због тога 1771 год. лишен чина. После тога Г. Скерлић констатује, да су официри „у почетку века" узимали учешћа у народном животу, а „доцније" да су се „издвајали из народног живота"!

Исто је тако у контрадикцији оно што је Г. Скерлић говорио о Орфелинову Магазину са оним што је после написао о Доситеју и његову значају. Говорећи о Предговору у Орфелинову Магазину 1768 год., Г. Скерлић тврди, да је то „један манифест историјскога значаја, у коме су први пут на српском језику изнете рационалистичке и просветитељске доктрине XVIII века, и у коме се први пут у српској књижевности развила мисао световне културе, ... писаца на народном језику, просвете за све сталеже, — све оно што је Доситеј Обрадовић доцније развијао и проповедао“ (стр. 272). Али говорећи о Доситеју, чије је прво дело изашло 1783 год. Г. Скерлић је заборавио шта је напред рекао, те пише на стр. 418—9: „Књижевност до њега била је у рукама само црквенога реда, намењена обредним циљевима и задахнута искључиво теолошким духом, без везе са животом, без додира са стварношћу и искуством. Доситеј прекида са том средњевековном традицијом, и оснива модерну и световну књижевност, која се обраћа грађанству и народу, која је у вези са стварним животом . . . .“ Доситеј „прекида са . . . некултурном источњачко-православном традицијом, и одлази непосредно у школу просвећенога Запада и његове слободне, рационалне и хумане културе“. Без обзира на то да има доста нетачности у свему овоме, контрадикција са оним што је речено о Предговору Орфелинову је очевидна.

Због тога што ради брзо и што често ради без довољне критике, Г. Скерлић не ретко доноси врло брзо и лако закључке и често врло необазриво генералише; осим тога њега често занесе фраза толико да пренебрегне право стање ствари. Услед свега тога има у овој књизи доста наивних ствари, којих не би смело бити код писца талента Г. Скерлићевог. Тако н. п. Г. Скерлић пише на стр. 26 како су Срби „због много постова мало јели; навикнути на шумски живот, били су издржљиви и неустрашљиви“. Ја мислим да су и данашњи Пруси издржљиви и неустрашиви, и ако нису „навикнути на шумски живот“! На стр. 108 пише Г. Скерлић, да латински учитељ у Осеку 1781 „није дотерао више од 196 форината на годину“, међутим то је за ондашње прилике врло лепа плата. Исто је тако наивна и напомена Г. Скерлића, да у једном „опсежном рукопису од 636 страна на дванаестини, буквар не заузима више од 56 страна“ (стр. 224). Исто је тако смешно кад Г. Скерлић на стр. 247 прича, како су се „услед несавршене ортографије тога доба, многа имена друкчије писала но што су се изговарала“, па онда као пример за то наводи, међу осталим, „Чернојевић место Црнојевић“ и „Терлајић место Трлајић“. Тако је и оно што је на стр. 454 речено, да је Трлајић умро „у Харкову, управо у оближњем селу Рјесноје“.

У брзини је Г. Скерлић по некад био и нелогичан. Тако н. п. он пише на стр. 101: „Од 1780 године почињу се у Војној Граници дизати српске школе, које су дотле биле само сношене“. На стр. 130, напоминњући како је Јанковић *1795* год. добио дозволу да штампа књиге, истиче, да је та дозвола вероватно „дата само

начелно и формално, јер у току целог (!) XVIII века њихова штампарија није штампала ни једну српску књигу“ ! Сасвим је нелогично и без икакве везе оно што је Г. Скерлић на стр. 147—8 написао. Ево како гласи то место од речи до речи : „У XVII веку, на Русију је било нагрнуло толико просјачких калуђера, не само Срба, но и Грка, Бугара и Румуна, па и Арабљана и православних Сираца, да су руске власти морале предузети нарочите кораке да заштите Русију од те калуђерске најезде. За све то време руске књиге су продирале у српске цркве и манастире, поступно потискујући србуље, и на крају XVII века руски утицај на српску цркву и црквену књижевност врло је осетан“. Исто тако није логично речено ни ово: „И нигде се више не види колика је штета што је устављен природни развитак српскога језика и што је народни језик замењен црквеним језиком но у списима Гаврила Стефановића Венцловића, првога и далеког претходника Вука Ст. Караџића“ (стр. 196). Не мање нелогично је, и ако се види што је хтео рећи, и ово: „Карактеристично је да Доситеј никако не наводи два главна филозофска писца XVIII века у француској књижевности, Волтера и Русоа, нарочито Русоа . . . . .“ (стр. 383). Кад Доситеј њих двојицу „*никако* не наводи“ како може онда једног од њих „*нарочито*“ не наводити. Г. Скерлић је очевидно хтео да каже, да је нарочито чудно што Доситеј не наводи Русоа, али је то рђаво рекао.

Кад сам већ на томе, да кажем неколико речи и о стилу Г. Скерлића. Г. Скерлић важи за једног од најбољих стилиста код нас. Он ту репутацију ужива са пуним правом. Али због тога што сувише хита при писању, а можда и због тога што је мало размажен у том правцу, он често не пази на стил. Ево неколико примера. На стр. 18 пише Г. Скерлић: „У крајевима које су Турци попова освојили живели су Срби, којима нису праштали што су се придружили аустријској војсци“. На стр. 19 : „За католички и немачки Беч Срби су непрестано били шизматици, упућени на споразуме са лутеранима и калвинистима у Угарској, и који су своје очи стално држали упрте ни једнокрвну и једноверну Русију“. На стр. 66: „Срба официра има доста, и то је било од великог значаја у току народних борби око одржања привилегија“. На стр. 106: „Када је цар Леополд II, у циљу да придобије Србе за се и да их држи као бедем противу Мађара. . .“ Одмах на идућој страни: „О учењу у српским школама, о природи првих српских школа. . . .“ Говорећи о последњем аустриско-турском рату крајем XVIII века, Г. Скерлић пише: „И одиста, Срби из Србије побунили су се, одигравајући неку врсту предигре своме устанку од 1804 године“ (стр. 179). Срби у Кочиној Крајини „одигравају неку врсту предигре“ ! На стр. 297 : „Живот Јована Рајића од тада па до смрти има две стране. Он је чувен богословски писац, важи као најученији Србин својега времена, и почасти му долазе са свију страна“. На стр. 342: „Прешавши из Трста у Беч, Доситеј није ништа знао немачки, и у великој вароши није никога

познавао". На стр. 378: „Никифор Теоток био је 1767 свештеник грчке општине у Бечу, и као такав стоји у преписци са српским црквеним властима у Карловцима". Говорећи о Доситеју Г. Скерлић пише на стр. 401: „Када је он писао дешавала се велика драма Француске Револуције".

Ст. Станојевић.

ПРИКАЗИ

а) Историја.

Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749). 1 Band. Geschichtliche Übersicht. Von **Thomas Fellner.** Nach dessen Tode bearbeitet und vollendet von **Heinrich Kretschmayr.** Wien, 1907. вел. 8°. XII + 288.

Напунило се тридесет година од како је Швикер публиковао своју темељиту али не увек објективну политичку историју Срба у Угарској за првих сто година њихова живота у новој домовини. Колико је Швикер стекао заслуге што је већином на основу необјављене архивалне грађе просуо нове светлости на живот првих српских генерација у Угарској, толика је не мања његова заслуга што је овим делом изазвао идућих година читав низ публикација од наших домаћих радника. Све су те расправе, било на основу новопридошле грађе или на основу нове интерпретације старога градива, покушале да што боље осветле прошлост Срба у Угарској за првих сто година по њихову доласку, обраћајући нарочиту пажњу политичком положају Срба с једне стране према бечким централним војним и политичким властима, а с друге према угарским централним и локалним властима. Како је велика већина наших радника поглавито ту страну српске прошлости испитивала, што се у осталом тумачи политичким положајем нашега народа у Угарској, очекивати би било да ће они добро бити упућени у организацију хабзбуршке монархије у XVI и XVII веку, јер се само добрим и тачним познавањем војних, административних, судских и економних прилика хабзбуршке монархије може добро разумети положај нашега народа у земљама круне св. Стевана. Ну та добра страна код велике већине наших радника не може се особито истакнути. Истина да се добар број студија истиче марљивом и савесном анализом градива, које је обично вредно прикупљано за поједине теме, али све то није било довољно да надокнади непознавање прилика у хабзбуршкој монархији. Због тога се више пута при решавању појединих питања крај свега оштроумља и добре воље није могло доћи до потпуних резултата. Истакнућемо само да је тако корисно дело заслужнога Бидермана „Geschichte der österreichischen Gesammt-Staats-Idee 1526—1804", у коме је толико драгоцених појединости за положај Срба према Бечу и Мађарима, нашим радницима скоро остало непознато.

Недавно је комисија за новију аустријску историју публиковала врло важно дело за унутрашњу историју Аустрије. Ово дело,

и ако нема непосредних података за историју Срба у Угарској, ипак ће детаљним приказом прошл сти аустријских централних власти у XVI, XVII и XVIII веку и њихових међусобних односа, врло добро доћи нашим радницима приликом проучавања српске прошлости у Угарској. Две трећине овога дела написао је Тома Фелнер, бивши директор архива министарства унутрашњих послова у Бечу, а довршио га је садашњи директор архива и проф. бечког универзитета Хајнрих Кречмајр, познат са своје Историје Млетака, коју штампа у чувеној збирци Херена и Укерта у Готи.

Читаво дело има три књиге. У првој књизи се у Уводу приказују покушаји организације финансија, администрације и судства за доба Максимилијана I. То је доба доста латентне али ипак интенсивне борбе између владара и сталежа, која се свршује у корист владаоца. За владе Максимилијана I (1498) формира се Дворска Комора (Hofkammer) за царство и за наследне земље, како би се владаочеви приходи (од домена, рудокопа, солана, царина, трошарине, ковања новца) што више умножили. Скоро у исто време формира Максимилијан другу важну инстанцију Дворски Савет (Hofrat), који је поред функције владарева савета био уједно и судска инстанција. У трећем делу књиге износи се детаљно развој органа централне управе од 1526 до 1749. Приказују се ту први почеци и организација Тајнога Савета, који је поглавито руковао спољном политиком, а чији је значај за владе цара Леополда I опао. Његову ролу за доба Леополда I предузима Тајна Конференција, док је Тајни Савет ограничен на решавање правних спорова. Када је 1637 организована била Депутација, Тајни Савет сазива се све ређе и ређе, а после смрти цара Карла VI не врши Тајни Савет више никакве државне функције.

Од особита је интереса други одељак, где је говор о развоју финансија у хабзбуршкој држави. Задаћа Дворске Коморе у XVI веку била је снабдети двор и службени персонал са потребним средствима, а због тога бити у тесној вези са коморама појединих земаља, које су преко својих органа подмиривале потребе двора, послуге и органа централних власти. Интересантно је да се већ у XVI в. прави разлика између коморских прихода и т. з. контрибуција, т. ј. прихода од појединих земаља, даваних за одржавање војске. Годишње би потребе за војску одредило Дворско Ратно Веће, достављајући суму Дворској Комори, а ова би онда у споразуму са Дворским Канцеларијама дефинитивно утврдила суму. Канцеларија би онда посредовањем земаљских комесара путем преговора добивала од сабора појединих земаља тражену суму. Комора рукује поглавито оним приходима, којима се покривају потребе двора и цивилне управе. Њен делокруг, дакле, није ни близу толико опсежан као данашњега министарства финансија.

Пратећи делање Дворске Коморе до под крај XVII века констатоваћемо да је Комора у главном пажњу обраћала на то да се подмире потребе двора, а владалац опет располагао је коморским приходима као са својим приватним имањем. Па и коморска уредба

под царем Леополдом I од 1681 није донела коренште реформе. Остало је и на даље по старом, да двор, послуга и централне власти подмирују своје потребе из коморских прихода, а потребе војске да се подмирују из контрибуција. Под Леополдом I остао је чак и тако рђав обичај, да су поједини пукови сами на лицу места утеривали контрибуциони новац на велику невољу становништва. Како је Дворска Комора трошила само оно што су јој земаљске коморе по одбитку својих издатака шиљале, и како се није нашло начина да се ови издаци земаљских комора тачно контролишу, то наравно да у Бечу никако нису имали јасна прегледа о коморским приходима и издацима. Није онда чудо што се цар Леополд I за време своје владавине непрестано борио са финансијалним тешкоћама. Велики издаци у дуготрајном рату са Турцима и Французима и велики издаци за раскошан живот на двору тражили су нове приходе, пошто 8 милијона коморских прихода и контрибуције нису могле задовољити. Прибегавало се онда позајмици. Кад се зна за ово јадно финансијско стање хабзбуршке монархије под крај XVII и на поч. XVIII в., онда нам је јасно колико је бечким меродавним факторима стало било да што више могу експлоатисати снагу нових доњака Срба, који нису много стали трошка а беху изврстан елеменат за ратовање. Тако нам је онда јасно и то за што бечки политички кругови раде брижљиво на том да јужну Угарску и неке крајеве у Хрватској и Славонији што гушће населе Србима.

Како је државни кредит био скоро сведен на нулу, морале се предузети мере да се кредит некако појача. Тако је онда 1703 по угледу на млетачки новчани институт Banco del Giro формирана бечка банка под истим именом, али тај институт није одговорио ни близу очекивањима. Од много већега утицаја по снажење државнога кредита била је бечка варошка банка, која је почела рад у марту 1706. дакле на почетку владе предузимљивога и способнога сина цара Леополда I, Јосифа I.

Много пажње обратио је Фелнер Аустријској Дворској Канцеларији, чија се историја износи од 1526—1749. Канцеларија је одмах у почетку владе Фердинанда I имала примати доставе из свих наследних земаља и експедирати их. Канцеларија, дакле, није звање. Она не решава, него извршује налоге владара, Тајнога и Дворскога Савета. Канцеларија је имала нарочите секретаре за чешке и угарске ствари, а током XVI века опажа се како Мађари све више теже да се еманципују од Аустријске Дворске Канцеларије. У XVII веку премешта се Угарска Дворска Канцеларија стално у Беч, радећи свом снагом да постане независна према бечким централним властима, што јој је законом од 1715 напокон и признато.

Чешкој Дворској Канцеларији посвећена је нарочито четврта глава. Штета је што се о Угарској Дворској Канцеларији и њеном односу према бечким централним властима ништа не говори. Угарска Дворска Канцеларија чека свога историка. Нас историја Угарске Канцеларије нарочито занима стога, што је она, нарочито у

XVIII веку, чешће долазила у сукоб са бечким централним властима баш због српскога питања.

По нас је од особита интереса одељак о Дворском Ратном Већу. Засновано 1566, имало је Веће водити бригу о набавци војника, њиховој опреми и исхрани и то нарочито на граници према Турцима. Стога је Већу поред војних ствари поверен био и дипломатски саобраћај са Турском и Русијом. Политиком према Порти руководило је веће све до 1742, до формирања Државне Канцеларије. Јасно је онда да су Срби, настањени на граници према Турцима, од свих централних власти највише подложни били Ратном Већу, а тиме се уједно и тумачи да је Ратно Веће имало непосредна утицаја и на прилике у Угарској. Што пак Ратно Веће није скоро никад показало снажну иницијативу разлог је његова незгодна организација. Оно наиме није било неограничено ни у једноме ресору, него је свагда морало делати у споразуму са осталим централним властима. Чак ни тако даровит човек, као што је био принц Евген Савојски (од 1703 председник Већа), није могао извести централизацију војне власти, јер је и за његово време одбраном штајерско-угарске и крањско-хрватске границе руковало Ратно Веће у Грацу, формирано 1675 г. У опште је војна управа хабзбуршке монархије у XVII и првој полов. XVIII в. врло рђава. О војним питањима води бригу неколико институција чији делокруг није строго опредељен, него једна другој непрестано смета на штету опште ствари.

На крају прве књиге додао је Кречмајр списак врховних дворских државних достојанственика од 1526—1749.

Главна махна књиге је да се историја појединих институција не износи упоредо са политичким догађајима, који су врло често били од утицаја на њихов развој. Због тога нам поједине фазе у развоју појединих институција нису довољно образложене нити свагда јасно изнесене.

Прву књигу прате још два опсежна тома архивалне грађе, највише из мин. унутр. послова, на основу које је и израђено ово дело. Ова архивална грађа добро ће доћи нашим историцима нарочито стога, што ће се моћи упознати са начином издавања споменика оваке врсте.

Јов. Радонић.

б) Пригодна књижевност.

Приликом прославе стогодишњице наше новосадске гимназије изашла је „Споменица о стогодишњици срп. прав. вел. гимназије у Новом Саду“ (Цена 2 К). Она је састављена по замисли управитељевој са коректурама Врховнога Патроната, нарочито што се тиче слика, којима је украшена. Те слике нам приказују главне чиниоце постанка и опстанка наше гимназије. Оне се деле у три главне групе, које заступају три главне мисли: у прву иду две слике владара, које обележавају границе првога столећа живота гимназијина — Њихових Величанстава Франца I., који је потврдио основно писмо, и Франца Јосифа I., који је одобрио поди-

зање гимназије на VIII разреда са правом јавности и одржања испита зрелости и који је дочекао као владар њену стогодишњицу и Премилостиво учествовао у нашој радости Превишњим Премилостивим Одзивом на израз поданичке нам верности приликом прославе; у другу групу иду слике врховних патрона исто тако на почетку и на крају столећа, чиме се уједно испољава вероисповедни православни карактер наше гимназије — то су слике АЕ Митрополита карловачког Стефана Стратимировића и епископа бачког Гедеона Петровића, који су стекли заслуге око оснивања гимназије, и слике Његове Светости садашњега патријарха Преузвишеног Г. Лукијана Богдановића и Његове Високопреосвећености Г. епископа Митрофана Шевића, који као садашњи Врховни Патрони управљају судбином њеном; у трећу групу иду слике оснивача и највећих добротвора тога просветног завода као главних стубова његова опстанка и напретка, и то: Саве Вуковића, оснивача, који је ударио темељ гимназији са 20,000 форината, епископа Платона Атанацковића, који је уз осталу материјалну и моралну помоћ даровао гимназији велику кућу у вредности од 40,000 фор., слике највећих добротвора Арсе и Анке Пајевића, који су скоро сав свој огромни иметак завештали гимназији и предали фонду њену 430,586 круна. Ка њима се придружује још слика барона Милоша Бајића, који је за зидање нове зграде приложио 200,000 круна, а добротворе ученичке заступа слика Атанасија Петрова сина Гереског, који је за ученике наше гимназије основао штипендијску закладу од 21,000 руских рубаља — 55,855 круна. У истом горњем смеру обележавања почетка и краја првог столећа ушле су уз горње ликове и слике старе и нове гимназијске зграде.

Те слике дакле симболично обележавају значај свечаности и основ правног и материјалног опстанка гимназије за 100 година.

Истом смеру служи у главном и садржина текста у споменици. Моменат свечаности обележавају на почетку две лирске песме проф. Благоја Бранчића, од којих је једну и компоновао учитељ музике и певања Исидор Бајић, те је као прослављена химна отпевана на свечаности, а композиција је с песмом и одштампана у споменици. Том смеру послужио је и пригодни спев проф. Јована Живојновића, који је протумачио значај прославе изложивши историју развитка гимназије и учешће њених покровитеља и добротвора у напретку јој и њен утицај и значај у културном развитку целога српског народа. Тај је спев писац о свечаности изговорио, и у споменици је штампан у реченом смеру. Иза њега долази чланак управитеља Васе Пушибрка, који излаже историјски развитак и просветни значај рада ове гимназије, а иза тога долази попис и приказ целокупне организације и опреме њене. У тај статистички и инвентарски део споменице унесени су спискови и главни подаци 12 АЕ Митрополита карловачких и 9 бачких епископа као врховних патрона досадашњих, 10 свештеничких и 23 световна патрона помагача, 44 старатеља гимназијског фонда, 16 управитеља, 16 катихета-професора, 79 професора, 11 патронатских повереника о испитима

зрелости и по 3 министарска повереника за испите зрелости и надзор гимназије.

После тога долази статистика о ученицима, по којој је у гимназији за 100 година било 16,954 ученика, а међу њима 1384 несрбина. Ту статистику завршује списак свију ученика по годинама од 1868—1910., који су ту испит зрелости положили, а таких је било 920, и то: 909 мушких и 11 женских. Иза тог статистичког одељка долази инвентарско-статистички и историјски преглед иметка гимназије и разних јој тековина.

Ту видимо да гимназијска зграда представља вредност од 223,942·06 К, а опрема и намештај јој 25,793·5 К. Гимназијски фонд износи сада свега 947,017·06 К. Сав тај иметак у укупној своти од 1,197,353·62 К постао је махом од прилога добротвора, оснивача и приложника фонду и за зидање нове зграде, и то: првих је имала гимназија 403, а других 180. Највећа тековина гимназије иза тога јесте њена књижница са 12,160 бројева у 23,500 свезака, од којих по приближној статистици преко 500 ученика, професора, патрона и других лица просечно годишње прочита око 10,000 свезака. Та књижница представља опет вредност од 60,000 круна, физикална збирка вреди 9,137.93 К, хемијска 284·1 К, природописна 2000 К, историјско-географска 2,000 К, нумизматична 10,000 К, математско-геометријска 200 К, гимнастичких справа 3000 К, фонд светосавских беседа износи 25,576·40 К (у који је утекло од 1874—1910 год. 132,459·44 К, а издато из њега на припомоћ ученицима 127,991·95 К; уживало је припомоћ 269 ученика).

Уз ту имовину треба додати још и стипендијску фундацију Атанасија Петрова сина Герског од 55,855 К (од које је ужувало стипендију 58 ученика), установу Sanitas са 6,760·01 К уштеде (из које је на лечење ученика и лекара потрошено 46,186·67 К), фундацију дра Николе Крстића од 2,500 К (од које је 8 ученика већ добило сватосавску награду), па најзад 28,000 К скупљене чланарине удружења „Слоге“ за повећање фонда гимназијског.

Укупно и приближно представља наша гимназија дакле вредност од 1,400,000 К, те је и по томе једна од наших највећих тековина за последњих 100 година живота Срба у Угарској. Њена вредност још више одскаче, кад се узме да она даје новосадском Српству стално 18 интелигентних породица, а ни у једној нашој установи не ради на просвети српској стално толики број интелигенције.

Праву заслугу пак наше гимназије за српску просвету још боље испољила би тек како ваља једна нова *књижевна споменица*, коју би требали у њену славу да пруже сви њени синови, она српска интелигенција, која је ту стекла своје опће образовање и данас растурена заузима угледне положаје у нашој држави и по целом Српству, па и свету, у кадру државника, политичара, научника, књижевника и друге интелигенције. Са мало више заузимљивости и организаторског смисла на основу података ове могла би и та споменица да се спреми бар за ону правну стогодишњицу, која се

завршује после осам година, када је гимназија добила потврду свога основнога писма.

Требали би и ту стогодишњицу достојно на тај начин да дочекамо, а за сада имамо од тога само два заметка: лица му и наличја — у раду др. Тихомира Остојића документовани прилог историји стварања, а у прилогу Ђорђа Поповића-Даничара „Новосадска српска ђимназија, прилог њеној историји поводом прве јој стогодишњице“ једнострану слику о њену разоравању, која за сада има само значај онога — „audiatur et altera pars“ и ad oculos потврђује ону еванђеоску: „Никиже раб не может двема господинома работати —“ већ сада. А колико ће праве светлости бацити на стварни развитак и опстанак наше гимпазије тај прилог, то тек има непристрасна историја да утврди. коју нити може предварити нити јој се уклонити ни г. Ђорђе Поповић, ма како да је тешко поднео осуду народну, као што се види, али историја је позвана, да буде кад-тад неумитни судија свакоме па и његовим противницима.

То је најзад њен и њених радника посао, у који овде за сада не залазимо, него ударамо тачку иза овога регистровања.

☒

БЕЛЕШКЕ.

+ Чувени француски византолог *Шарл Дил*, познат са својих студија о егзархату равенатском, о византијским темама, о цару Јустинијану и његову времену, и т. д. обогатио је недавно византијску науку опсежним делом „Manuel d' art byzantin“ које је снабдевено красним илустрацијама. Овим делом показао је Дил како византијска уметност није ни близу петрифицирана и без живота, како се то обично мисли, него је она кроз пуних хиљаду година имала различите фазе у развоју. Истина је, истиче Дил, да у византиској уметности има много копирања и имитовања, али се не може рећи да у њој нема много оригиналности и инвенције. Нарочито се човек мора дивити полету византијске уметности за доба цара Јустинијана у VI веку, чије нам је обрасце пружио Дил у споменутом делу о Јустинијану. На онда се знатан напредак мора констатовати у времену маћедонске династије Комнена, и напокон у XIV и XV веку, када је достигла врхунац у развоју. Тај је развој предузео Дил да прикаже, пружајући у истину историју византијске уметности. Читаво дело грана се на четири књиге. У првој се приказује еволуција хришћанске уметности до IV века, па онда се говори о почецима сирске, египатске и анатолске уметности и њихову утицају на византијску, као и о утицају Цариграда на византијску уметност. У другој књизи читава једна глава посвећена је цркви св. Софије, па онда се говори о осталим архитектурним споменицима VI века, прелази се на сликарство, нарочито иконографију, мозаике, на минијатурно сликарство, на везове, веома интересантне због оријенталних утицаја, на скулптуру у камену,

дрвету и слоновој кости. Последња глава у овој књизи посвећена је иконакластичној периоди. У трећој књизи приказује се византијска уметност за доба Македонске династије и Комнена, те се карактерише нова византијска уметност. Од особита је интереса одељак о профаној архитектури, где је говор о царској палати и уопште о византијским становима. После тога, као и у другој књизи, говор је о орнаментици, иконографији, мозаику, минијатурном сликарству, везовима, скулптури, емаљима тога периода, и напокон о утицају византијске на западну уметност. Четврта књига говори о узроцима византијског ренесанса у XIV веку, карактерише се византијско сликарство од XIV до XVI века, говори се о осталим гранама византијске уметности у том периоду и напокон на крају се даје збијен преглед развоја византијске уметности са згодном карактеристиком. При крају књиге има добро састављен регистар лица и ствари. Књига Шарла Дила добро ће особито доћи стручњацима наше историје уметности, која је, како је познато, у јакој зависности од византијске.

+ Већ одавна се осећа потреба за добром историјом Византије. Кратка историја Византије од пок. византолога Хајнриха Гелцера, приопћена у другом издању Крумбахерове Историје Византијске Литературе, добра је и тачна али је и сувише кратка и без научнога апарата. Пок. Гелцер спремао се да изда опсежнију историју Византије, али га је смрт спречила у томе. Ну тај недостатак попуниће се са друге стране. Познати руски византолог и директор руског археолошког института у Цариграду, *Теодор Ивановић Успенски*, довршио је опширну историју Византије, те ће је за најкраће време дати у штампу. Читаво дело имаће три тома. У првом ће тому изнесена бити историја Византије до VIII века, до владе Лава Сирског. Други том обухватиће доба до освојења Цариграда од стране крсташа (1204), а трећи том до пада Цариграда 1453 год. Како је Успенски својим многобројним радовима из византијске прошлости стекао глас једнога од првих византиниста руских, и како је он у дојакошњим својим студијама особиту пажњу обраћао унутрашњој византијској историји, надати се да ће његова Историја Византије поред политичке особиту пажњу обратити културној страни византијскога живота. Не треба скоро ни наглашавати колико ће овом целокупном историјом Византије добити много и прошлост наша, која је током средњега века прожета разноврсним византијским утицајима.

И — *Иван Иванић*, који је у нашем народу познат са својих етнографских радова, одштампао је из најновијег волуминозног дела свога *Македонија и Македонци* расправу „Румуни у Македонији и Епиру, историја, култура и статистика. Нови Сад 1909“. Историјски део ове студије нема вредности, али су тим од већег интереса остали подаци, који нам износе мишљења разних писаца о броју дупа и упознају са културним стањем Румуна, званих иначе Куцовлаха или Цинцара. Литературом о предмету влада писац

потпуно, а и оригинални подаци његови заслужују пуну веру, јер је до њих долазио у току дугогодишњег боравка у Маћедонији.

И — У издању А. Хартлебена публиковано је недавно дело *Морица Банда Dalmatien, das Land der Sonne, eine Wanderfahrt an der Adria.* Дело је ово украшено са 142 ванредно дивне илустрације у „лихт-друку". Писац проводи читаоца кроз целу Далмацију, почињући са Сплетом и завршујући са Спужом; описује поједине чаробне крајеве далматинске и упознаје читаоца са рушевинама знаменитих градова и заосталим споменицима из минулих векова. Дело своје почиње причањем о прошлости Далмације и одмах на то надовезује чланак о будућности њеној, но оба ова чланка су прожета духом и погледима аустријских политичара. Немио утисак, који учине на читаоца прва два чланчића, набрзо буде избрисан у току даљег читања ове забавне и лаким стилом писане књиге.

И — У познатом издању „Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ" изашао је 4. део II. тома студије Павла Ровинскога „Черногорія, въ ея прошломъ и настоящемъ. Географія — история — етнографія — археологія — современное положеніе". У овом тому је изнесена археологија Црне Горе. Преко предисторијских археолошких споменика прелази писац са неколико речи па се уставља на опису развалина римског града Дукље (Diocleа), од кога износи читав план и описује поједине наласке при раскопавању. Од великога су значаја за науку како ове ископине у граду Дукљи тако и по осталим градовима и насељима римским у Црној Гори. Ровински је уложио много труда да разрешпи и прочита записе на појединим ископинама и више пута му је то сјајно испало за руком. По најзаменитији, садржином и резултатима најбогатији део у читавој књизи је „Сербская епоха". Почињући са манистирима из доба Немањића прелази писац све перијоде српске управе над Зетом и долази све до новијег времена. После манастира описује писац надгробне споменике, а затим градске рушевине црногорске. На много места узима Ровински историју у помоћ, да њоме боље разјасни појединa питања, али се из више примера види, да је он као историчар јако неопуздан. Тако на стр. 111 вели, да је Стефан Косача, господар Захумља, добио од императора Фридриха III (1441) титулу херцега и да се од тог доба прозвало Захумље Херцеговином. Међутим, нити је 1441 био Фридрих императором нити је он у опште дао Стјепану херцешку титулу нити је Стјепан већ у ово доба почео носити ту титулу. Оваких грешака па и још крупнијих, налази се код Ровинскога на више места.

УМЕТНОСТ

I.

Песме љубави И. Бајића

У новије доба се српски музички гај све више и више разлеже од песама. Али после једне периоде у којој је свако ко је нешто познавао ноте „удешавао“ српске народне песме за један глас „уз пратњу гласовира“, (преда мном су неколике од ових старијих обрада — страхота их је погледати и слушати!) После ове јалове периоде за уметност као да осване родније и берићетније. Млађи нараштај српских музичара се озбиљније предаје уметничком раду, пре свију нестори: Мокрањац и Ј. Маринковић, а за њима млађи : Бинички, Христић, Коњовић, Крстић, Бајић, Милојевић.

Понеки од поменутих полећу у највише висине, наслућују једну српску музику, самосталну и способну за највиши уметнички израз. Надајмо се да ће најближа будућност ове лепе тежње и остварити. Предамном је у овај мах последња композиција И. Бајића, збирка попевака под насловом: Песме љубави. . . . Ако се ставе највиши уметнички захтеви, целокупан утисак ове композиције не може задовољити. Двема стварима, веома важним, код оваких производа није обраћена довољна пажња: декламацији и клавирској пратњи. Пратња не стоји на висини уметничког израза. Има овде у певању добрих места која изгубе утисак због површне пратње. Мислим нарочито на честе употребе тремола у левој руци. Тремоло је управо помоћно средство за оркестар, у песми је *у извесним приликама* немогуће. Више је успеха показао композитор у гласу који је мелодичан и само по кадшто пада, да се тако изразим у „немоћну еротику“. По укупној вредности ја ове песме овако ценим: „Ала нешто да сам море . . . .“ затим на друго место: „Била једном ружа једна“, најзад на треће : „Када гледам очи твоје“ . . и тек иза ових остале.

Песма „Ала нешто да сам море“ . . јака је по утиску и неће промашити успех. „Била једном ружа једна“ је балада лепа по замисли, с рефреном пуним израза. И приказ звона има утиска. „Када гледам очи твоје“ . . почиње с полетом али се после изгуби у некој мелодији која звучи талијански, и тек после се дохвата

оност свог правог музикалног израза. Попевка „Ала имаш чарне очи“ . . . лепа је али за овакову једноставну мелодију не доликује овака извештачена пратња, особито буни хармонија силом тражена на трећој четвртини у првом такту. „Дивна си“ то је она песма с несретним тремолом, поменутим грепкама у декламацији. „Верујдa Те љубим“ прилично је пошла за руком. „Успаванка“ има, пре свега, непоетичан текст а у музичком погледу могла би ова песма изражавати и нешто друго а не певање уз колевку (Wiegengesang). У њој као у песми уз љуљање колевке, треба да је колебање и љуљкање јаче изражено. У такту једанаестом (на стр. 7) на трећој четвртини мора остати квартсекстакорд. У опште г. Бајић не би смео клавирску пратњу потцењивати него би ју морао израђивати са више удубљивања и брижљивости, а нада све морао би се оканити тремола (већ ако неће њим да изрази нешто карактеристично.)

Како је у добрим уметничким песмама још увек велика оскудица у српској музичкој литератури моћи ће се најбоље песме ове збирке свакојако с успехом приказивати у концертној дворници.

Емил Сахс.*)

II.

Песме П. К. Божинскога

Чудна је ствар та модерна душа! Један нам је приказује несварљивим хармонијама, други бомбастичним надменим фразама. Само једнога нема, нема онога што нас уверава, а што нам говори: ја морам тако радити, не могу другојачије. Та није ни могуће да сваки уметник буде стваралац новога правца. Али зато нека нико не грамзи да даде више него што може.

Српска музичка литература се умножила са два свеска песама П. К. Божинског. Одмах ћу рећи, да се мени не чини да је чисто уметничка вредност ових песама Божинскога висока. Неке ствари су у њима одиста још несталожене. Судећи по другом свеску Г. Божински је присталица љубљених и омражених модерних. Али да ли је он и срцом и душом уз њу! Скоро све песме у другом свеску су више (да не кажем баш *само*) рад главе. Срца, осећања не налазим много. Не страше и не одбијају мене можда дисонанције Г. Божинскога — то не; него има нешто неистинито у овим композицијама. Ја ћу радије пристати на то да ми се удара у исти мах акорд d-mol и dis-mol, као што бива у *Саломи* Рихарда Штрауса, него што ћу слушати ове неискрене музичке љубавне изјаве. Одбијам од себе прекор да сам пристрастан; Г. Божинског ценим као музичара који се отима напред, али поред свега тога не могу затајати да су његове песме у мени изазвале нешто као велико незадовољство и раздешеност. Баш зато што сам од њега више нешто очекивао.

*) До скора учитељ виолине у музичној школи Испд. Бајића.

Први свезак још некако ходи по земљи. Али Г. Божинском није пошло за руком да српски елеменат у музици уметнички обради. Најбоља ми је песма ове збирке прва. Пратња је неких песама првога свеска на многим местима трома. Али тек је у другом свеску*) то велика грешка, где је клавирску пратњу композитор управо „направио“ а није осетио. По нервозној, ритмички забатрганој пратњи одмах се види да је овај клавирски део нешто извештачено. Нашто она претовареност? (Јер одиста су пратње претоварене. Све у овој збирци треба да се покорава расположењу, „штимунгу“, али то расположење није искрено, не уверава нас.). Чини ми се дела Ребикова — Г. Божински иде у неколико сличним путем као и овај Рус — имају више садржине. То је баш оно што овде не ради инспирација него трезвена воља. Прелаз у првој песми другога свеска (на страни 5-ој) у 7—8 такту је музички нешто немогуће. Друга песма „Ноћ“ почиње само интересантно, али ноћни мотив, прикачен на крају, утиче као неки депласиран додатак, и баш ни мало мистички. Најбоље је пошао за руком у овој збирци *Chanson* и *Вечерња песма*. Завршни такт песме *Chanson* је опет само прилепљен.

Необично нешто је у овој збирци поменута *Вечерња песма*. Није ли зар хтео Г. Божински да покаже, колико се много може учинити малим средствима, а колико мало многима? Тај комад је права оаза, то је чиста песма, искрена музика, и све то само са осам до десет нота.

На декламацију се овде пазило свугде веома брижљиво. По томе се види озбиљан музичар. Ове песме имају за српску музичку литературу велик значај, јер у њима српска музика удара модерном стазом, облачи се у модерно рухо. Да су србастије, народније, било би им само од користи. Већ је крајње време, да српски музичари мелодично и ритмично благо народне песме употребе и обраде.

Емил Сахс.

---

*) П. К. Божински, Песме за један глас и клавир, I. св.

НОВЕ КЊИГЕ.

Под овом рубриком објавиће уредништво Летописа књиге које се пошљу Библиотеци Матичиној.

77. *Љубомир Миљковић,* Јестаственица у средњој школи. Говор на XIX годишњем збору Професорског Друштва 6. августа 1908. год. у Београду. На по се штампано из XX. кн. „Наставника". Београд, нова штампарија „Давидовић", — Љуб. М. Давидовића, Дечанска улица бр. 14. 1908. в. 8°. Стр. 79.

78. Проповедников венац. Практичне православне проповеди за село, на све заповедне празничне и светитељске дане у години написао свештеник *Владимир Милутиновић,* срп. прав. духовник у кр. зем. казниони у Митровици. (Мото: „Како ће веровати кога не чуше? А како ће чути без проповедника?" Рим. 10. 14.) У Срем. Карловцима, Српска манастирска штампарија, 1909—601. в. 8°. Стр. 134.

79. Кратка историја Црне Горе за школу саставио *Ж. Драговић.* Цетиње, штампарија к. ц. министарства војног. 1910. 8°. Стр. 99. Цијена 1 перпер.

80. Записки Московскаго Археологическаго Института, издаваемыя подъ редакціей *А. И. Успенскаго.* Т. V. Григорій Писаревскій, Из исторіи иностранной колонизаціи въ Россіи въ XVIII в. (По неизданнымъ архивнымъ документамъ). Москва, 1909. в. 8°. Стр. XI + 340 + 84. Цѣна 4 руб.

81. Отчетъ о состояніи городскихъ начальныхъ училищъ и другихъ учебныхъ и просвѣтительныхъ учрежденій, содержимыхъ Московскою Городскою Думою, за 1908—1909 учебный годъ. Годъ XXXII. Москва, Городская Типографія, 1909. в. 8°. Стр. II + 162.

82. *Aleksa Ivić,* Ansiedlungen der Bulgaren in Ungarn. [Sonderabdruck aus dem Archiv für slav. Phil. 31. Band, 3. Heft.] Berlin, 1910. 8°. Стр. 414—430.

83. *Живојин М. Перић,* О амнестији у српском кривичном праву у вези са питањем о судској одговорности заверника. Превео са француског Ј. К. Са једним поговором *Миленка Ђ. Поповића,* адвоката. Издање власништва *Смотре.* Београд, 1909. 8°. Стр. 59 + III. Цена 1.50 дин.

84. Pučke pisme. Sklonio *Juraj Kapić.* Drugo tiskanje. U Splitu, 1895. 8°. Стр. 95. Cina 50 novčića.

85. Sa putovanja. Od Senjske Ricke do Beča, Budim-Peste i Zagreba. Od Splita do Trsta, te preko sve Italije. Po Hercegovini i Bosni. Napisao *J. Kapić.* U Splitu, 1900. 8°. Стр. 299. Cicna 1. kruna i 10 parâ.

86. *Тихомир Остојић,* Новосадске библиотеке. Прилог народном просвећивању. (Прештампано из „Трговачких Новина".) У Новом Саду, штампарија Ђорђа Ивковића, 1910. м. 8°. Стр. 14. Цена 10 потура.

87. *Буде Будисављевић,* Мучни дани. Приповијест. (Прештампано из Летописа Матице Српске, 261 и 262.) Нови Сад, штампарија учитељског деничар. Друштва „Натошевић", 1910. 8°. Стр. 55.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
Ф Е С Х 4

ИЗДАЊА МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА 1910. ГОДИНУ

У току 1910. год. Матица Српска даје члановима и претплатницима ове књиге:

I. **Летопис**, дванаест књига (књ. 261—272). Сваког месеца излази једна књига од 5 табака.

II. **Књиге Матице Српске**: Број 31, 33 и 34 Автобиографија Јована Суботића IV. и V. — Бр. 32. Арањев Толдија у преводу Змај Ј. Јовановића. — Бр. 35. Говор у спомен и славу дру Ст. Павловићу од дра Ђорђа Дере. — Бр. 38. Говор у спомен и славу Мити Јосићу од Аркадија Варађанина. — Бр. 39. Говор у спомен и славу Мити Пешковићу од Арк. Варађанина.

III. **Зборник историјских докумената**. Бр. 3. Споменици Срба у Угарској. Хрватској и Славонији од дра Алексе Ивића I, део (Књиге Матице Српске бр. 36 и 37.)

IV. **Књиге за народ**: Књига 133. „Подрумарство“ од Јована Живковића III. — Књ. 134. Последице домаћег васпитања. Од Даринке Буље рођ. Косић II. — Бр. 135. Уму и срцу Ш. од П. Аршинова — Бр. 136. Под видом нових идеја, прип. М. Андрића. — 137. Историја срп. књижевности, од Ј. Живојновића. — 138. Срп. народ. песме о Ускоцима, у редакц. дра Тих. Остојића.

Овај се списак може још попунити и изменити.

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови добивају сва издања Матичина. Чим уплате прву честицу чланарине од 20 К., добиће све књиге које излазе те године.

2. Претплатници добивају Летопис, Књиге Матице Српске и Књиге за народ (без Календара) за 10 К. у иноземству за 12 К.

3. Претплатити се може само непосредно у Благајници Матице Српске. У Србији једино **у књижари Светислава Цвијановића**, Београд, Кнез-Михаилова ул., комисијонара Матице Српске, преко које иду све поруке и сви послови, који се тичу чланова и претплатника Матичиних у Србији. У тој се књижари уједно добивају и наша издања посебице.

4. Рок претплати истиче свршетком месеца марта. После тога рока (а и раније) продају се поједине књиге Матичина издања по цени, која је означена на корицама.

Цена је овој књизи 1 круна.

НОВИ САД
КЊИЖАРА И ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“
1910.